

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління
Кафедра економічної теорії

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	Економічна аналітика
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальна та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 Економіка

Форма навчання: Очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Аналітичний інструментарій оцінки ролі аграрних підприємств в регіональному розвитку»

здобувача Бабіченко Олени Володимирівни _____

Науковий керівник: к.е.н., доц. Кулага І.В.

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

В.о. завідувача кафедри д.е.н., проф. Кириленко В.І.

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління

(назва факультету / навчально-наукового інституту)

Кафедра економічної теорії

(назва кафедри)

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Економічна аналітика

05 Соціальна та поведінкові науки

051 Економіка

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньої програми

М.К Галабурда

(підпис)

(ініціали, прізвище)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри

В.І Кириленко

(підпис)

(ініціали, прізвище)

20__ р.

20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти **Бабіченко Олені Володимирівні**

(прізвище, ім'я, по-батькові)

очної (денної) форми навчання

очної (денної), заочної, дистанційної

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Аналітичний інструментарій оцінки ролі аграрних підприємств в регіональному розвитку»

Тему затверджено наказом ректора Університету від "06" березня 2025 р .№ 455-ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах ТДВ «Олександрійський Райагрохім» (Кіровоградська область)

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Теоретичні основи оцінки ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку (назва розділу)
Розділ 2	Оцінка впливу аграрних підприємств на соціально-економічний розвиток регіону (назва розділу)
Розділ 3	Удосконалення аналітичного інструментарію оцінки ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	діяльність аграрних підприємств як суб'єктів, що формують економічний та соціальний розвиток регіонів
Предмет дослідження:	інструменти та методи оцінки внеску аграрних підприємств у регіональний розвиток
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	систематизація та вдосконалення аналітичного інструментарію оцінки ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення впливу аграрного бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	-визначити економічну сутність регіонального розвитку та розкрити роль агропідприємств у регіональному розвитку; -провести систематизацію теоретико-методологічних підходів до оцінки впливу аграрного сектору на регіональний розвиток; -здійснити огляд сучасних методів і моделей аналізу регіонального розвитку аграрного сектору.
У розділі 2	-здійснити оцінку ролі аграрного сектору в економіці Кіровоградської області; -провести аналіз діяльності агропідприємств регіону (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»); -дослідити соціально-економічні ефекти діяльності агропідприємств: зайнятість, доходи населення, розвиток інфраструктури.
У розділі 3	-розробити рекомендації щодо використання просторового аналізу для оцінки розвитку аграрного сектору; -розробити пропозиції щодо використання комплексних методів оцінки соціально-економічного ефекту діяльності агропідприємств (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»); -надати рекомендації щодо підвищення впливу аграрного бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

(ініціали, прізвище)

«____» _____ 20__ р.

**Завдання одержав
здобувач**

(підпис)

(ініціали, прізвище)

«____» _____ 20__ р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 67 сторінок, 17 таблиць, 7 рисунків, список використаних джерел з 34 найменувань.

«Аналітичний інструментарій оцінки ролі аграрних підприємств в регіональному розвитку»

Об'єктом дослідження є діяльність аграрних підприємств як суб'єктів, що формують економічний та соціальний розвиток регіонів.

Предметом дослідження є інструменти та методи оцінки внеску аграрних підприємств у регіональний розвиток.

Мета та завдання. Мета дипломної роботи — систематизація та вдосконалення аналітичного інструментарію оцінки ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення впливу аграрного бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Розкрити значення аграрного сектору для розвитку регіональної економіки та проаналізувати наукові підходи до оцінки його впливу.
2. Обґрунтувати необхідність застосування економічної аналітики для оцінки діяльності аграрних підприємств, визначити основні методологічні принципи такого аналізу.
3. Оцінити сучасні методи та моделі дослідження регіонального розвитку, визначити їхню релевантність для аналізу аграрного сектору.
4. Визначити економічну роль аграрних підприємств у структурі господарського комплексу регіону, дослідити їхній внесок у формуванні економічних показників.
5. Здійснити оцінку тенденцій і динаміки розвитку аграрних підприємств на прикладі конкретного підприємства, проаналізувати основні показники його діяльності.
6. Дослідити соціальний вплив аграрного сектору, зокрема його роль у формуванні ринку праці, рівня доходів населення та інфраструктурного розвитку сільських територій.

7. Розглянути можливості просторового аналізу у вивченні регіональних аспектів аграрного виробництва та визначити його переваги у дослідженні територіальної диференціації.
8. Сформулювати комплексний підхід до оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств, розробити критерії для вимірювання їхнього соціально-економічного впливу.
9. Надати практичні рекомендації щодо посилення впливу аграрного сектору на соціально-економічний розвиток регіону та механізми його підтримки.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає в можливості використання отриманих результатів для розробки регіональних стратегій підтримки аграрного сектору, удосконалення державної політики в галузі сільського господарства та формування ефективних механізмів управління аграрними підприємствами. Рекомендації, сформовані в рамках дослідження, сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності самого ТДВ «Олександрійський Райагрохім», аграрного сектору в цілому та забезпеченню сталого розвитку регіону.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2025.

Рік захисту роботи 2025.

Ключові слова: аграрний сектор, аграрні підприємства, регіон, регіональний розвиток, соціально-економічний розвиток, методи та моделі оцінки впливу аграрного сектору.

Відгук
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача факультету економіки та управління
освітньо-професійної програми «Економічна аналітика»
Бабіченко Олени Володимирівни

на тему: «Аналітичний інструментарій оцінки ролі аграрних підприємств в регіональному розвитку»

1. *Актуальність теми:* обрана тема є надзвичайно актуальною в умовах сучасної соціально-економічної ситуації в Україні. Аграрний сектор, як стратегічно важлива галузь, справляє значний вплив на формування місцевих бюджетів, зайнятість населення та розвиток інфраструктури сільських територій. Враховуючи виклики, з якими стикається аграрна галузь, зокрема нерівномірність регіонального розвитку, обмеження інвестицій і продуктивності, дослідження, спрямоване на оцінку її ролі в регіональному розвитку, є своєчасним і суспільно значущим.

2. *Позитивні риси кваліфікаційної роботи:* робота вирізняється глибоким теоретичним підґрунтям, логічною структурою та системністю викладення матеріалу. Автор продемонструвала високу обізнаність у питаннях регіональної економіки, аграрної політики та методів економічного аналізу. Значною перевагою роботи є використання широкого спектру методів дослідження: SWOT-аналіз, регресійна модель, просторовий аналіз тощо. Зокрема, практичне застосування цих методів на матеріалах конкретного підприємства надає роботі прикладного характеру та підвищує її практичну цінність.

3. *Наявність самостійних розробок автора:* у роботі чітко простежується аналітична та дослідницька самостійність автора, що, зокрема, проявляється у проведенні регресійного аналізу впливу діяльності аграрного підприємства на соціально-економічний розвиток регіону, формуванні критеріїв оцінки ефективності агропідприємств та розробці власних рекомендацій щодо вдосконалення методичного інструментарію. Самостійним внеском є також пропозиція створення єдиної бази даних для моніторингу впливу аграрного сектору на розвиток регіонів.

4. *Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій:* теоретичні узагальнення автора поглиблюють розуміння ролі аграрного сектору у регіональній економіці, зокрема через обґрунтування необхідності системного аналітичного підходу. Практичні рекомендації, зокрема щодо вдосконалення логістичної інфраструктури та посилення інвестиційної привабливості мають реальне прикладне значення і можуть бути використані як на рівні підприємства, так і в процесі формування регіональних програм розвитку.

5. *Наявність недоліків:* деякі положення, зокрема щодо просторового аналізу, потребують подальшого емпіричного обґрунтування, водночас, ці недоліки не знижують повноти та обґрунтованості отриманих результатів та рекомендацій.

Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: кваліфікаційна бакалаврська робота Бабіченко Олени Володимирівни на тему: «Аналітичний інструментарій оцінки ролі агропідприємств в регіональному розвитку» допускається до захисту перед ЕК. Оцінка письмової частини кваліфікаційної роботи 60 балів.

Науковий керівник - доцент кафедри економічної теорії, канд. екон. наук., доцент –

26 травня 2025 р.

(підпис)

Кулага І.В.

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU

Заголовок

Бабіченко О.В. Аналітичний інструментарій оцінки ролі аграрних підприємств в регіональному розвитку

Автор

Науковий керівник / Експерт

Бабіченко О.В. Кулага І.В.

підрозділ

кафедра економічної теорії

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Дривина фрази для коефіцієнта подібності 2

12891

Кількість слів

105945

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		4
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		6

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Копір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Копір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИФІЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	http://www.kr-admin.gov.ua/DPI/Ua/2019/s30rsh_28121901.pdf	25 0.19 %
2	https://www.trn.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk	21 0.16 %
3	http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/14504/1/Reka_LI_KR_281_2023.pdf	16 0.12 %
4	https://www.opora.ua.org/news/vybyory/1559-politychna-karta-kirivogradskoj-oblasti	14 0.11 %
5	https://kursovi.com.ua/files/21000677.docx	13 0.10 %

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РОЛІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ	7
1.1 Теоретичні підходи до оцінки впливу аграрного сектору на регіональний розвиток.....	7
1.2 Методи та моделі аналізу впливу аграрного сектору на регіональний розвиток.....	16
1.3 Методи оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств	21
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ	28
2.1 Оцінка ролі аграрного сектору в економіці регіону (на прикладі Кіровоградської області) ..	28
2.2 Фінансово-економічний аналіз як інструмент оцінки ефективності аграрного підприємства в контексті регіонального розвитку (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»).....	36
2.3 Соціально-економічні ефекти діяльності агропідприємств: зайнятість, доходи населення, розвиток інфраструктури.....	43
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ РОЛІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ	50
3.1 Використання просторового аналізу для оцінки розвитку аграрного сектору	50
3.2 Застосування комплексних методів оцінки соціально-економічного ефекту діяльності агропідприємств (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»).....	54
3.3 Рекомендації щодо підвищення впливу аграрного бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону.....	56
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Актуальність. Аграрний сектор є ключовою ланкою економіки України, від якої залежить продовольча безпека, зайнятість населення та розвиток сільських територій. В умовах глобалізації та інтеграції у світову економіку зростає значення аграрних підприємств як драйверів регіонального розвитку. Їхня діяльність впливає на формування місцевих бюджетів, створення робочих місць, розвиток соціальної інфраструктури, а також забезпечує конкурентоспроможність регіонів на національному та міжнародному рівнях. Водночас сучасні реалії показують, що аграрні підприємства стикаються з низкою викликів, зокрема нерівномірністю регіонального розвитку, обмеженістю інвестиційних ресурсів, низькою продуктивністю праці та впливом економічних криз. Ці виклики актуалізують необхідність детального аналізу їхньої ролі в регіональному розвитку та пошуку шляхів підвищення ефективності їхньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль аграрних підприємств у регіональному розвитку досліджували А. Гальчинський та В. Андрійчук, які розглядали економічні та організаційні аспекти їх діяльності. М. Малик акцентував увагу на інноваціях в аграрному секторі, а О. Борщевський та Г. Калетник вивчали соціальний та екологічний вплив. У зарубіжній науці значний вклад зробили Дж. Кларк, який вивчав економічну роль сільськогосподарських підприємств, та П. Браклі, який досліджував взаємодію аграрного сектору з місцевими громадами. У сучасних наукових дослідженнях регіонального розвитку важливе місце посідають положення неокласичної теорії, зокрема моделі Р. Солоу, яка пояснює економічне зростання через нагромадження капіталу, технічний прогрес і зростання продуктивності. Значний внесок також зробила інституційна теорія Д. Норта, що акцентує увагу на ролі формальних і неформальних інститутів у забезпеченні сталого економічного розвитку територій. Теорія полюсів зростання, представлена в працях Ф. Перру, Ж. Будвіля, Х. Ласуена та П. Потье, розкриває просторові аспекти розвитку, зокрема концентрацію економічної активності навколо "полюсів", що генерують інновації та стимулюють розвиток навколишніх територій.

Мета та завдання. Мета дипломної роботи — систематизація та вдосконалення аналітичного інструментарію оцінки ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення впливу аграрного бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Розкрити значення аграрного сектору для розвитку регіональної економіки та проаналізувати наукові підходи до оцінки його впливу.
2. Обґрунтувати необхідність застосування економічної аналітики для оцінки діяльності аграрних підприємств, визначити основні методологічні принципи такого аналізу.
3. Оцінити сучасні методи та моделі дослідження регіонального розвитку, визначити їхню релевантність для аналізу аграрного сектору.
4. Визначити економічну роль аграрних підприємств у структурі господарського комплексу регіону, дослідити їхній внесок у формуванні економічних показників.
5. Здійснити оцінку тенденцій і динаміки розвитку аграрних підприємств на прикладі конкретного підприємства, проаналізувати основні показники його діяльності.
6. Дослідити соціальний вплив аграрного сектору, зокрема його роль у формуванні ринку праці, рівня доходів населення та інфраструктурного розвитку сільських територій.
7. Розглянути можливості просторового аналізу у вивченні регіональних аспектів аграрного виробництва та визначити його переваги у дослідженні територіальної диференціації.
8. Сформулювати комплексний підхід до оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств, розробити критерії для вимірювання їхнього соціально-економічного впливу.
9. Надати практичні рекомендації щодо посилення впливу аграрного сектору на соціально-економічний розвиток регіону та механізми його підтримки.

Об'єктом дослідження є діяльність аграрних підприємств як суб'єктів, що формують економічний та соціальний розвиток регіонів.

Предметом дослідження є інструменти та методи оцінки внеску аграрних підприємств у регіональний розвиток.

Методи дослідження. Для дослідження даної теми були використанні такі методи:

1. SWOT-аналіз – для оцінки сильних та слабких сторін аграрної галузі регіону, а також можливості та загрози для його розвитку, що дозволяє врахувати зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на ефективність діяльності аграрного сектору в регіоні.
2. Метод бенчмаркінгу – для порівняння діяльності аграрних підприємств в межах досліджуваного регіону.
3. Регресійний аналіз – для визначення залежності між кількісними показниками, результати якого дають змогу кількісно оцінити значущість факторів впливу.
4. Порівняльний аналіз – для зіставлення показників аграрного сектору різних регіонів.
5. Просторовий аналіз – для врахування територіальних особливостей, наприклад, впливу географії та інфраструктури на ефективність аграрної діяльності.
6. Аналіз статистичних даних – для оцінки діяльності аграрних підприємств й аграрного сектору регіону і країни в цілому та його впливу на регіональний розвиток.
7. Фінансово-економічний аналіз – для оцінки прибутковості агропідприємств, ефективності використання ресурсів та фінансової стійкості, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення та підвищувати конкурентоспроможність підприємства.
8. Соціально-економічний аналіз – для оцінки впливу аграрних підприємств на якість життя населення, зайнятість та соціальну

стабільність у регіоні, а також для визначення їхньої ролі у зміцненні місцевої економіки.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає в можливості використання отриманих результатів для розробки регіональних стратегій підтримки аграрного сектору, удосконалення державної політики в галузі сільського господарства та формування ефективних механізмів управління аграрними підприємствами. Рекомендації, сформовані в рамках дослідження, сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності самого ТДВ «Олександрійський Райагрохім», аграрного сектору в цілому та забезпеченню сталого розвитку регіону. Матеріали кваліфікаційної бакалаврської роботи пройшли апробацію на 92-ій щорічній студентській науковій конференції «Інноваційні рішення для відродження України у парадигмі глобальної конкурентоспроможності».

Інформаційною базою дослідження є офіційні дані Державної служби статистики України, звіти аграрних підприємств, аналітичні матеріали вітчизняних організацій, інтернет-ресурси, нормативно-правові акти, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі аграрної економіки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РОЛІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

1.1 Теоретичні підходи до оцінки впливу аграрного сектору на регіональний розвиток

Стабільність України значною мірою залежить від рівня внутрішньої економічної безпеки. В умовах війни, глобалізації і внутрішніх викликів держава має забезпечувати стійкий розвиток, незалежність та захист національних інтересів. Збройна агресія негативно впливає на економіку, зокрема через руйнування інфраструктури, зниження інвестиційної активності й зростання безробіття, що підвищує соціальну напругу. Крім того, значна економічна залежність від іноземних партнерів створює додаткові ризики для стійкості національної економіки [1]. Водночас з'являються і нові можливості — переміщення капіталу, переорієнтація ринків, зміна попиту. Це посилює регіональні диспропорції, але наголошує на важливості регіонального розвитку як пріоритетного напрямку у відновленні країни.

Потрібно врахувати, що крім наслідків війни, на регіональний розвиток істотно впливають економічні, соціальні, екологічні та інституційні чинники. Вони визначають, як швидко та ефективно регіони можуть відновлюватися й адаптуватися до нових реалій.

Регіональний розвиток — це процес покращення економічних, соціальних та інфраструктурних умов в певному регіоні, що включає в себе ефективне використання ресурсів, підвищення рівня життя населення і сприяння сталому розвитку на регіональному рівні. Це цілеспрямована діяльність, зосереджена на зниженні регіональних диспропорцій, поліпшення якості життя та економічної

стабільності на окремих територіях, з урахуванням їхніх специфічних можливостей і потреб [2].

Економічні чинники, такі як рівень інвестицій, наявність природних ресурсів та інфраструктури, безпосередньо визначають можливості для розвитку бізнесу і зростання виробництва [2]. Водночас соціальні чинники, включаючи доступ до освіти, рівень життя та безробіття, формують рівень добробуту населення і сприяють стабільності в регіоні [2].

Проте економіка та соціальна сфера не єдині чинники, що визначають регіональний розвиток. Екологічні фактори, такі як доступ до природних ресурсів і стан навколишнього середовища, мають вагомe значення для сталого розвитку регіону. Не менш важливу роль відіграють інституційні чинники – злагоджена робота управлінських структур, правова система, розвиток інфраструктури та роль місцевих ініціатив [2]. Тільки в комплексі дані фактори забезпечують сталий та гармонійний розвиток регіонів.

Відновлення економічної безпеки України тісно пов'язане із подоланням регіональних дисбалансів в аграрному секторі, оскільки ця галузь забезпечує продовольчу безпеку, зайнятість та соціальну стабільність, а її розвиток є провідним фактором економічної стійкості. Особливе значення сільськогосподарського сектору для регіонів України зумовлене природно-кліматичними умовами, які сприяють розвитку аграрного виробництва.

Аграрний сектор – це цілісний комплекс, ключовою складовою якого є сільське господарство, що відіграє ключову роль у функціонуванні економіки країни [3]. Його головна мета полягає у забезпеченні продовольчих потреб населення, сировиною для промисловості та підтримці експортного потенціалу держави.

Сільськогосподарський сектор відіграє значну роль у забезпеченні економічного зростання. По-перше, він створює робочі місця, особливо у сільській місцевості, що сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню соціальної стабільності. По-друге, аграрне виробництво формує вагомe частку валового

регіонального продукту (ВРП), а також забезпечує надходження від експорту, що сприяє зміцненню валютної позиції країни.

У межах аграрного сектору ключову роль відіграють аграрні підприємства, які безпосередньо займаються виробництвом сільськогосподарської продукції. Аграрні підприємства – це суб'єкти господарювання, які здійснюють виробництво, переробку та збут продукції рослинництва і тваринництва, відіграючи важливу роль у забезпеченні продовольства і розвитку регіональної економіки. Вони можуть функціонувати у різних організаційно-правових формах, серед яких найпоширенішими є фермерські господарства, агрохолдинги, сільськогосподарські кооперативи, приватні підприємства та акціонерні товариства.

Фермерські господарства зазвичай мають невеликі розміри та орієнтовані на сімейне управління. Вони задовольняють регіональні ринки свіжими продуктами харчування та сприяють збереженню традиційних методів господарювання. Агрохолдинги – це великі вертикально інтегровані структури, що об'єднують виробництво, переробку та збут продукції, часто маючи значний вплив на внутрішній та зовнішній сільськогосподарський ринок. Сільськогосподарські кооперативи відіграють важливу роль у розвитку малих та середніх виробників, посилюючи їхню інтеграцію в ринок завдяки спільному використанню техніки, складів, логістики та каналів збуту.

Діяльність аграрних підприємств значною мірою залежить від природно-кліматичних умов, таких як рівень родючості ґрунтів, водні ресурси, кліматичні зони та сезонність виробництва. В умовах посух або надмірних опадів продуктивність сільського господарства може помітно змінюватись, що вимагає впровадження адаптаційних технологій, таких як зрошувальні системи чи технології точного землеробства.

Крім того, ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств визначається рівнем розвитку земельних ресурсів. Україна має значний земельний потенціал, представлений чорноземами, які є одними з найродючіших у світі. Проте ефективне використання земельного угідь залежить від раціонального землекористування та збереження родючості ґрунтів.

Не менш важливим фактором є рівень технологічного розвитку аграрного сектору. Впровадження сучасних агротехнологій, цифрових рішень та автоматизації виробничих процесів дозволяє помітно підвищити продуктивність праці, зменшити витрати та мінімізувати вплив на екологію. Використання дронів, супутникового моніторингу, систем точного землеробства та біотехнологій відкриває нові можливості для оптимізації аграрного виробництва.

Теорія економічного зростання є одним із ключових напрямів економічної науки, що досліджує довгострокові фактори, які визначають темпи економічного розвитку.

Економічне зростання спрямоване на розширення виробництва та збільшення економічних ресурсів, що сприяє підвищенню добробуту населення, стабільності соціально-політичної ситуації в країні, зміцненню її позиції на міжнародній арені та загальний рівень національного багатства. Чим ефективніше використовується виробничий потенціал і вищі темпи економічного розвитку, тим більше можливостей для підвищення якості життя населення [4].

Не існує єдиного універсального критерію для вимірювання економічного зростання. Найчастіше його визначають за темпами зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) або ж за динамікою цього показника в розрахунку на одну особу [4].

Основні чинники, що сприяють економічному зростанню:

1. Розширення інвестицій у виробництво – збільшення капіталовкладень сприяє розширенню масштабів виробництва і приросту валового національного продукту.
2. Ефективний розподіл національного доходу – економічний розвиток посилюється, коли значна частина доходів спрямовується на інвестиції та розширення виробничих потужностей.
3. Ріст зайнятості населення – збільшення кількості працівників у виробництві за умови ефективного використання ресурсів сприяє зростанню обсягів випуску продукції.

Одним з найвідоміших її представників є Роберт Солоу, який зробив значний внесок у розуміння того, як різні економічні фактори сприяють зростанню ВВП, підвищенню продуктивності та покращення добробуту суспільства.

Роберт Солоу у 1956 році запропонував неокласичну модель економічного зростання, яка враховує три основні складові [4]: нагромадження капіталу (інвестиції у виробничі потужності, техніку, інфраструктуру), продуктивність праці (ефективність використання людського капіталу), технологічний прогрес (інновації та розвиток технологій).

У контексті аграрного сектору ця модель пояснює, що зростання регіональної економіки значною мірою залежить від інвестицій у сільське господарство, підвищення продуктивності праці фермерів та впровадження нових технологій:

1. Нагромадження капіталу у сільському господарстві: інвестиції в техніку, добрива та агрологістику підвищують ефективність виробництва. Розвиток переробної промисловості та інфраструктури збільшує додану вартість продукції, а будівництво транспортних шляхів і розвиток комунікацій в активних аграрних регіонах стимулює економічне зростання.
2. Зростання продуктивності праці: сучасні агротехнології та автоматизація процесів (наприклад, точне землеробство, дрони) підвищують врожайність і оптимізують роботу.
3. Технологічний прогрес та інновації: впровадження нових методів обробки ґрунту, використання генетично модифікованих культур та органічного землеробства сприяє сталому розвитку. Інвестиції в дослідження дозволяють розробляти нові методи боротьби із шкідниками, а використання «зелених» технологій підтримує екологічну стійкість аграрного сектору.

Наприкінці XX століття американський науковець Дуглас Норт досліджував значення і механізми функціонування інститутів. На мою думку, підхід, використаний у його роботах, можна примінити для аналізу аграрного

сектору. Основна ідея даного підходу полягає в тому, що ефективність і розвиток будь-якої сфери економіки, зокрема сільського господарства, значною мірою залежать від якості інституційного середовища, що включає законодавчу базу, систему державного регулювання, механізми захисту прав власності та ефективність ринкових інститутів [5]. Він вважав, що інститути включають як формальні механізми (наприклад, закони, конституція), так і неформальні правила (традиції, моральні норми), які впливають на поведінку людей та їхні економічні рішення. Державне регулювання аграрного сектору відбувається через податки, дотації, субсидії, цінове регулювання, митну політику та страхування. Субсидії стимулюють виробництво й модернізацію, митні заходи захищають від конкуренції, а страхування знижує ризики. Чіткі права власності та прозора земельна політика сприяють інвестиціям та ефективному використанню ресурсів. Кооперація дозволяє аграріям зменшити витрати, збільшити доступ до ринку й інновацій. Інституційний підхід Норта допомагає оцінити вплив інституцій на розвиток галузі, а ключем до її стійкості є чітке регулювання, ефективна підтримка й ринкові інститути [5].

Загалом, варто зазначити, що масштабні інституційні зміни відбуваються поступово, так як вони є наслідком тривалих історичних процесів і формуються під впливом поведінки окремих індивідів. У своїх роботах Норт порушує основні питання щодо взаємозв'язку між економічною еволюцією, технологічним прогресом та інституційним середовищем.

Франсуа Перру запропонував теорію полюсів зростання, згідно з якою економічний розвиток не відбувається рівномірно по всій території країни, а концентрується навколо певних "полюсів" – центрів економічної активності. Ці полюси є локомотивами зростання, навколо яких формуються виробничі зв'язки, розвивається інфраструктура та стимулюється розвиток інших секторів економіки [6].

У контексті сільського господарства полюсами зростання можуть бути:

1. Агропромислові кластери – території, де зосереджені великі сільськогосподарські підприємства, переробні заводи, логістичні центри

та наукові установи. Наприклад, аграрні кластери, які поєднують виробників сільськогосподарської сировини, переробні підприємства та дистриб'юторів, сприяють створенню робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності регіону.

2. Агроіндустріальні парки – спеціальні економічні зони, що надають пільгові умови для аграрного виробництва, інвестицій та інноваційного розвитку. Вони сприяють залученню інвесторів, розширенню виробничих потужностей та запровадженню передових технологій у сільському господарстві.

Полюси зростання в аграрному секторі діють як мультиплікатори економічного розвитку:

- Притягують інвестиції – агрокластери та індустріальні парки приваблюють як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.
- Стимулюють зайнятість – навколо великих агропідприємств зростає кількість робочих місць у сфері переробки, логістики та обслуговування.
- Підвищують продуктивність – використання сучасних технологій і досліджень сприяє підвищенню врожайності та ефективності виробництва.
- Розвивають інфраструктуру – створення транспортних коридорів, зрошувальних систем та енергетичних мереж поліпшує умови для ведення аграрного бізнесу.
- Формують взаємопов'язані виробничі ланцюги – від вирощування сільськогосподарської продукції до її переробки та збуту.

Ж. Будвіль згодом розширив концепцію полюсів зростання, доводячи, що ними можуть бути не лише об'єднання підприємств галузей-лідерів, а й конкретні території, такі як населені пункти, які відіграють важливу роль у розвитку регіональної економіки. Вони можуть виступати генераторами інновацій та прогресу [7].

Таким чином, полюси зростання можна розглядати як концентрацію економічної активності в межах певних територій або як систему міст із розвиненою виробничою базою.

Х. Ласуен уточнив концепцію полюсів економічного зростання [7], виокремивши кілька ключових положень:

1. Полюс зростання може включати цілий регіональний комплекс підприємств, що визначають експортний потенціал регіону, а не лише одну провідну галузь.
2. Розвиток полюсів та всієї системи загалом відбувається завдяки національному попиту, який впливає на експортний сектор регіону та стимулює його зростання.
3. Зростаюча економічна активність поширюється на інші, менш розвинені галузі та периферійні території завдяки налагодженню ринкових зв'язків між підприємствами.

Подальший розвиток ця теорія отримала у працях П. Пот'є, який запропонував концепцію осей розвитку. Він зазначав, що території, які розташовані між полюсами зростання та забезпечують їхнє транспортне сполучення, отримують додаткові стимули для економічного розвитку. Це відбувається за рахунок активізації вантажопотоків, поширення інновацій та модернізації інфраструктури. Згодом такі території трансформуються в осі (або коридори) розвитку, що разом із полюсами зростання формують просторовий каркас регіону [7].

Для ґрунтового аналізу впливу різних підходів до економічного зростання на розвиток аграрного сектору доцільно здійснити порівняльну характеристику теорій Роберта Солоу, Дугласа Норта, Франсуа Перру та інших представників просторової економіки. Кожна з цих теорій акцентує увагу на окремих чинниках зростання — інвестиціях, інституційній якості, просторовій концентрації виробництва чи ролі технологій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Порівняльна характеристика теорій економічного зростання в контексті аграрного сектору

Критерій	Теорії		
	Неокласична теорія (Р. Солоу)	Інституційна теорія (Д. Норт)	Теорія полюсів зростання (Ф. Перру, Ж. Будвіль, Х. Ласуєн, П. Потье)
Ключові положення	Економічне зростання залежить від накопичення капіталу, продуктивності праці та технологічного прогресу	Розвиток економіки зумовлений якістю інституційного середовища	Зростання концентрується навколо “полюсів” – центрів економічного зростання
Роль держави	Забезпечення інвестицій сприяє технологічному розвитку	Формує ефективне регулювання, правову базу, захист прав власності	Розвиває інфраструктуру, підтримує стратегічно важливі регіони
Фокус у сільському господарстві	Вкладення в техніку, добрива, інфраструктуру, автоматизацію та інновації	Захист прав на землю, кооперація, податкова система, інституційна стабільність	Створення кластерів, індустріальних зон, розвиток логістики й інфраструктури навколо центрів зростання
Стимул до розвитку	Економічні інвестиції, технологічний прогрес	Зниження трансакційних витрат, ефективне правове регулювання	Ріст зайнятості, поширення інновацій
Тип впливу на регіони	Прямий – через зростання продуктивності	Опосередкований – через формування стабільного інституційного середовища	Просторовий – розвиток з центрів до периферій через ринкові зв’язки та інфраструктуру
Слабкі сторони	Ігнорує соціальні та інституційні фактори	Зміни повільні та історично обумовлені	Ризик дисбалансів

Джерело: розроблено автором на основі [3-6]

Таким чином, проаналізовані теорії дозволяють краще зрозуміти природу регіонального розвитку аграрного сектору: не лише через економічні показники, а й через інституційну сторону та просторову структуру. Для досягнення сталого

розвитку аграрної галузі доцільно враховувати взаємозв'язок технологічних, інституційних і регіональних факторів.

Отже, аграрний сектор відіграє ключову роль у формуванні економічної стабільності регіонів, сприяючи зайнятості населення, розвитку інфраструктури та забезпеченню продовольчої безпеки. Аналіз існуючих теоретичних підходів дозволяє виокремити мультиплікативний ефект аграрного виробництва на суміжні галузі та соціально-економічний стан територій.

1.2 Методи та моделі аналізу впливу аграрного сектору на регіональний розвиток

Регіональний розвиток аграрного сектору є важливим елементом економічного зростання, оскільки впливає на рівень продовольчої безпеки, зайнятості населення та соціально-економічної стабільності в країні. Динаміка цього процесу залежить від багатьох факторів: природно-кліматичних умов, інвестиційної активності, державної підтримки та глобальних ринкових тенденцій. Для ефективного управління розвитком аграрного сектору потрібно проводити глибокий аналіз його стану, тенденцій та перспектив.

Сучасні підходи до такого аналізу базуються на використанні різноманітних методів і моделей, які допомагають оцінити рівень розвитку сільського господарства, визначити основні чинники його зростання та потенційні ризики. Вибір аналітичних інструментів залежить від поставлених завдань та особливостями досліджуваного регіону. Розгляд сучасних методів і моделей аналізу регіонального розвитку аграрного сектору дозволяє глибше зрозуміти особливості його функціонування та розробити ефективні стратегії подальшого розвитку.

Для всестороннього аналізу аграрного сектору важливо використовувати різні економічні підходи, так як кожен з них дає змогу розглянути галузь з певного ракурсу — від оцінки ефективності виробництва до врахування соціальних, інституційних і управлінських факторів. Нижче наведено порівняльну

характеристику основних підходів до економічного аналізу аграрного сектору (табл. 1.2):

Таблиця 1.2 - Основні підходи до економічного аналізу аграрного сектору

Підхід	Сутність	Основні об'єкти аналізу	Цінність для аграрного сектору
Класичний	Орієнтується на ринкові механізми та ефективність господарювання	Ресурсне забезпечення, витрати, прибутковість, ціни	Дозволяє оцінити економічну ефективність та рентабельність виробництва
Інституційний	Аналізує вплив соціальних норм, законодавства та організацій	Державна політика, земельні відносини, роль кооперативів	Виявляє інституційні бар'єри та можливості для розвитку
Системний	Розглядає аграрний сектор як взаємопов'язану систему	Взаємодія підсистем: виробництво, переробка, збут	Забезпечує комплексний аналіз і системне розуміння функціонування галузі
Програмно-цільовий	Орієнтований на досягнення конкретних стратегічних цілей	Державні програми, інвестиції, соціально-економічні показники	Дозволяє оцінити ефективність реалізації аграрної політики

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Попри велику територію, регіони України постійно відзначались економічною та соціальною нерівністю. До 2014 року регіональна політика була поза увагою, проте із початком процесу децентралізації ситуація змінилась [9]. У 2015–2021 рр. Україна активно почала впроваджувати європейські підходи до регіонального розвитку, а війна, в свою чергу, посилила потребу в ефективнішому управлінні через руйнування інфраструктури. Співпраця з ЄС, закріплена в Угоді про асоціацію, передбачає розвиток відсталих територій та підтримку місцевого потенціалу [9]. У Державній стратегії регіонального розвитку (ДСРР) на 2021–2027 рр. вперше визначено функціональні типи територій, що посилює зв'язок між регіональною політикою, інвестиціями та інтеграцією [9].

Через військові дії виникла необхідність перегляду територіальної класифікації з урахуванням безпекових факторів. Удосконалення підходів до типології регіонів відбулося в липні 2022 року із прийняттям Закону України «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». Документ закріпив нові категорії територій [9]:

- території відновлення;
- регіональні полюси зростання;
- території з особливими умовами для розвитку;
- території сталого розвитку.

Попри те, що ця типологія продовжує враховувати безпековий фактор, водночас вона спрямована на процеси відбудови й економічного зростання. Формування регіональних центрів розвитку та класифікація проблемних територій як таких, що потребують особливих підходів для відновлення, вказує на перехід до більш комплексного стратегічного планування [9]. Тому оновлення методів класифікації територій потребує перегляду чинної ДСРР на 2021–2027 роки, адаптації регіональних стратегій і певного коригування законодавства. Одночасно виникає проблема розподілу фінансових ресурсів: зосередження на відновленні постраждалих територій може обмежити можливості підтримки інших проблемних регіонів, зокрема гірських і сільських [9].

Оновлена класифікація територій, яка враховує безпекові, економічні та соціальні фактори, має значний вплив на розвиток аграрного сектору. Вона дозволяє ефективніше розподіляти ресурси, адаптувати державну підтримку та формувати стратегії розвитку аграрного сектору залежно від особливостей кожного регіону (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 - Заходи підтримки аграрного сектору відповідно до оновленої класифікації регіонів

Заходи	Значення для регіонів
Оптимізація державної підтримки	• Території відновлення та регіональні полюси зростання можуть отримати пріоритетне фінансування для відновлення сільськогосподарської інфраструктури. • Території сталого розвитку можуть стати основою для запровадження інноваційних агротехнологій, зокрема розумного землеробства.

	Окремі механізми підтримки можуть бути розроблені для територій із особливими умовами розвитку (наприклад, гірських або прикордонних регіонів).
Покращення логістики та інфраструктури	- У тилових та центральних регіонах можливе створення потужних логістичних центрів для переробки та експорту сільськогосподарської продукції. - У відбудованих регіонах можна залучати інвестиції в агропереробку, що дозволить створювати додану вартість на місцях. - Врахування безпекових ризиків дозволить ефективніше планувати відновлення транспортної мережі, що забезпечить стабільні поставки сировини та продукції.
Залучення інвестицій та кредитування	- Чітка класифікація територій допоможе закордонним інвесторам краще розуміти ризики й потенціал різних регіонів. - У менш ризикових територіях можуть розвиватися програми стимулювання агробізнесу через пільгове кредитування та грантову підтримку. - Для територій, що потребують економічної реструктуризації, можна розробити спеціальні програми диверсифікації сільського господарства (перехід на більш стійкі культури, розвиток органічного виробництва тощо).
Сприяння розвитку кооперації та місцевого виробництва	- У відновлюваних регіонах можна розвивати кооперативні моделі, що дозволить фермерам об'єднувати зусилля для ефективнішого використання ресурсів. - Території з особливими умовами для розвитку можуть спеціалізуватися на нішевих видах агровиробництва, наприклад, локальних фермерських господарствах.
Адаптація до безпекових умов	- В аграрних регіонах, розташованих у прикордонних та фронтових зонах, буде створено механізми компенсаційних виплат фермерам, що постраждали від військових дій. - Підтримка розвитку тепличного господарства та вертикальних ферм у безпечних регіонах допоможе компенсувати втрати виробництва в постраждалих районах.

Джерело: розроблено автором на основі [9]

Дана класифікація територій дозволяє створити більш адаптивну та ефективну систему підтримки аграрного сектору. Вона сприяє раціональному розподілу ресурсів, розвитку сільськогосподарської інфраструктури, залученню

інвестицій та інтеграції аграрного сектору в загальнонаціональну економічну відбудову, що сприятиме сталому розвитку аграрного бізнесу в Україні.

Для оцінки регіонального розвитку аграрного сектору важливо не лише фіксувати поточний стан галузі, але й відстежувати його зміни в часі. Це дозволяє виявляти довгострокові тенденції, оцінювати результати аграрної політики і прогнозувати майбутній розвиток. Одним із основних інструментів такого аналізу є динамічний ряд – інструмент, що дозволяє простежити зміну показників у часовому розрізі, виявити циклічність, сезонні коливання і визначити ключові фактори впливу.

$$Y = \{y_{t1}; y_{t2}; y_{t3}; \dots y_n\}, \quad (1.1)$$

де $y_{t1}; y_{t2}; y_{t3}, \dots, n$ - моменти або періоди часу; n – кількість спостережень у ряді.

Іншим інструментом оцінки ролі аграрного сектору в регіональному розвитку може слугувати SWOT-аналіз, оскільки дозволяє всебічно оцінити його внутрішні сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості й загрози. Такий підхід допомагає виявити ключові чинники, що впливають на розвиток галузі, сформулювати стратегії підвищення конкурентоспроможності й ефективного використання ресурсів.

Аналіз регіонального розвитку аграрних підприємств вимагає комплексного підходу, адже на їхній розвиток впливає широкий спектр економічних, соціальних і природних факторів. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції, обсяги капітальних інвестицій, рівень зайнятості в сільському господарстві, державна підтримка, стан інфраструктури та кліматичні умови – усе це визначає конкурентоспроможність аграрних підприємств у різних регіонах. Для ефективного аналізу потрібно не лише розглядати окремі показники, а й оцінювати їхній взаємозв'язок, визначати основні рушійні сили розвитку та прогнозувати можливі зміни в майбутньому.

У цьому контексті особливу роль відіграють регресійні моделі, які дозволяють оцінити вплив різних факторів на розвиток аграрного сектору в регіонах. Використання таких моделей допомагає виявити закономірності, визначити ключові фактори, які сприяють або стримують розвиток аграрного сектору, а також прогнозувати майбутні тенденції. Регресійний аналіз дає можливість оцінити, як зміна рівня інвестицій, державної підтримки чи вартості аграрної продукції впливає на валовий регіональний продукт у сільськогосподарських регіонах.

Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n, \quad (1.2)$$

де Y – залежна змінна; β_0 – вільний член; $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ – коефіцієнти регресії, що показують силу впливу кожного фактора; $X_1, X_2, \dots, X_n$ – незалежні фактори.

Також одним із методів оцінки аграрного сектору є порівняльний аналіз, що дозволяє виявити регіональні відмінності в розрізі сільського господарства, визначити сильні та слабкі сторони і прийняти обґрунтовані рішення щодо здійснення аграрної політики.

Отже, розглянуті методи та моделі аналізу регіонального розвитку аграрного сектору дають можливість визначити вплив окремих економічних і соціальних факторів на розвиток аграрного сектору, сприяють виявленню тенденцій та прогнозуванню змін у галузі, а також є важливими інструментами для розробки ефективної стратегії підтримки аграрного сектору на регіональному рівні.

1.3 Методи оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств

У процесі оцінки діяльності аграрних підприємств важливу роль відіграє економічна аналітика, яка дозволяє комплексно дослідити різні аспекти їхньої

ефективності, конкурентоспроможності та впливу на регіональний розвиток. Методологія економічної аналітики охоплює широкий спектр підходів і методів, спрямованих на аналіз фінансово-господарських показників, виявлення ключових чинників зростання і визначення стратегічних орієнтирів розвитку підприємств.

У сучасних ринкових умовах конкуренція між аграрними підприємствами значно загострилася, що обумовлює зростання вимог до їхньої ефективної діяльності та адаптивності. Це свідчить про те, що питання зміцнення конкурентоспроможності набуває особливої актуальності для підприємств сільськогосподарського сектора.

Функціонування аграрного бізнесу в умовах ринкової економіки супроводжується низкою негативних тенденцій як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. До ключових зовнішніх викликів, які стримують зростання конкурентних позицій аграрних підприємств, належать політична нестабільність, посилена конкуренція з іноземними виробниками, недостатній рівень державної підтримки національного аграрного сектору та зниження купівельної спроможності населення, що безпосередньо впливає на рівень попиту на сільськогосподарську продукцію [10].

Серед внутрішніх чинників, що гальмують розвиток підприємств, можна виділити скорочення обсягів виробництва та погіршення якості продукції, слабку матеріально-технічну базу, низьку інвестиційну привабливість і недостатній рівень упровадження інноваційних технологій [10].

Усі зазначені аспекти підтверджують необхідність комплексного дослідження шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних виробників, захисту їхніх інтересів на національному та міжнародному ринках і розробки стратегій довгострокового розвитку сільськогосподарської галузі України.

Варто зазначити, що конкурентоспроможність аграрних підприємств має низку особливостей, обумовлених специфікою сільськогосподарського виробництва [10]. До таких факторів належать характер економічної діяльності, природно-кліматичні та регіональні умови, сезонність, рівень використання

земельних і природних ресурсів, спеціалізація підприємства, тривалість виробничого циклу, значна кількість товаровиробників та високий рівень конкуренції на аграрному ринку. З огляду на дані особливості доцільно детальніше розглянути поняття конкурентоспроможності аграрного підприємства.

Дослідники визначають конкурентоспроможність аграрних підприємств як здатність суб'єктів сільськогосподарської діяльності пристосовуватися до мінливих ринкових умов, використовуючи власні конкурентні переваги, та досягати успіху в боротьбі за місце на ринку аграрної продукції та послуг [10]. Це стає можливим завдяки підвищенню ефективності управління земельними, трудовими, матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами.

На мою думку, підприємства аграрного сектора мають максимально відповідати запитам споживачів, що передбачає постійний аналіз ринкової ситуації та оперативне реагування на зміни кон'юнктури.

На рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств впливає низка чинників, які продемонстровані у таблиці 1.4

Таблиця 1.4 - Система чинників, що впливають на конкурентоспроможність аграрного підприємства

Чинники конкурентоспроможності	Економічна сутність
Техніко-технологічні	Використання сучасних методів вирощування сільськогосподарських культур і тваринництва, оновлення технічного обладнання, оптимізація транспортної логістики підприємства
Територіально-географічні	Вигідне розташування підприємства, доступність ринків збуту й постачальників, розвинена інфраструктура
Фінансово-економічні	Достатній рівень фінансових ресурсів, стійкість до економічних змін, оптимальне управління капіталом та кадровим потенціалом
Соціально-психологічні	Комфортні умови праці, можливість відпочинку й оздоровлення працівників, розвиток корпоративної культури
Нормативно-правові	Відповідність чинному законодавству, державна підтримка галузі, наявність сертифікацій та ліцензій, дотримання вимог стандартизації

Екологічні	Дотримання природоохоронних норм і екологічних стандартів ведення господарської діяльності
------------	--

Джерело: розроблено автором на основі [10]

Ключовим методом оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств є фінансово-економічний звіт, який дозволяє комплексно дослідити їх фінансовий стан, стійкість та прибутковість. У таблиці 1.5 продемонстровані основні аспекти фінансово-економічного аналізу аграрних підприємств.

Таблиця 1.5 - Основні аспекти фінансово-економічного аналізу аграрних підприємств

Метод аналізу	Сутність	Основні показники
Аналіз фінансової звітності	Оцінка основних фінансових документів підприємства для визначення його фінансового стану	- Баланс (активи, пасиви, власний капітал) - Звіт про фінансові результати (дохід, витрати, прибуток) - Звіт про рух грошових коштів (грошові потоки)
Аналіз ліквідності, рентабельності, прибутковості та оборотності активів	Оцінка здатності підприємства покривати свої зобов'язання; Дослідження ефективності використання ресурсів та рівня прибутковості діяльності	- Коефіцієнт поточної та швидкої ліквідності - Рентабельність активів та власного капіталу - Чистий прибуток - Коефіцієнт оборотності активів
Оцінка фінансової стійкості підприємства	Аналіз довгострокової стабільності підприємства та його незалежності від зовнішнього фінансування	- Співвідношення власного та позикового капіталу - Коефіцієнт автономії - Маневреність капіталу - Коефіцієнт фінансової стабільності - Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами тощо.

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Коефіцієнт поточної ліквідності – коефіцієнт, що показує чи може підприємство покрити свої короткострокові зобов'язання за рахунок оборотних активів.

$$\text{Коефіцієнт поточної ліквідності} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (1.3)$$

Коефіцієнт швидкої ліквідності відображає здатність компанії своєчасно виконувати короткострокові зобов'язання, використовуючи високоліквідні активи. Він є більш точним і консервативним показником, оскільки не враховує менш ліквідні активи.

$$\text{Коефіцієнт швидкої ліквідності} = \frac{(\text{Сума оборотних активів} - \text{Сума запасів})}{\text{Поточні зобов'язання}} \quad (1.4)$$

Рентабельність активів (ROA) – відображає ефективність використання активів для отримання прибутку. Високе значення показника свідчить про хорошу роботу підприємства.

$$\text{Рентабельність активів} = \frac{\text{Чистий прибуток (Чистий збиток)}}{\text{Середньорічна сума активів}} * 100\% \quad (1.5)$$

$$\text{Середньорічна вартість активів} = \frac{\text{Сума активів на початок року}}{2} + \frac{\text{Сума активів на кінець року}}{2} \quad (1.5a)$$

Рентабельність власного капіталу (ROE) відображає ефективність використання власних коштів, показуючи, який прибуток отримано з кожної вкладеної гривні. Цей показник є ключовим для власників, оскільки дозволяє оцінити рівень зростання їх добробуту за аналізований період.

$$\text{Рентабельність власного капіталу} = \frac{\text{Чистий прибуток (збиток)}}{\text{Середньорічна сума власного капіталу}} * 100\% \quad (1.6)$$

Коефіцієнт оборотності активів – показує наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для генерації доходу.

$$\text{Оборотність активів (за рік)} = \frac{\text{Виручка (Чистий дохід)}}{\text{Середньорічний обсяг активів}} \quad (1.7)$$

Для забезпечення стійкого розвитку та підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств потрібно проводити комплексний аналіз їхньої роботи. В сучасних ринкових умовах сільськогосподарські підприємства змушені адаптуватися до змін даного середовища, запроваджувати нові технології та оптимізувати виробничі процеси. Одним із найефективніших методів оцінки їхньої діяльності є порівняльний аналіз (Benchmarking), який дозволяє співставити основні показники підприємства з результатами конкурентів або середньогалузевими стандартами, що сприяє пошуку резервів для підвищення ефективності виробництва та управління [11].

Сутність цього методу, його види та особливості застосування в аграрному секторі наведені у таблиці 1.6

Таблиця 1.6 - Основні види Benchmarking у сільському господарстві

Вид Benchmarking	Сутність	Приклад застосування
Внутрішній	Порівняння підрозділів або філій одного підприємства	Порівняння ефективності різних агрохолдингів у межах одного концерну
Конкурентний	Порівняння з прямими конкурентами на ринку	Аналіз витрат на виробництво зернових культур у різних фермерських господарствах
Функціональний	Оцінка окремих бізнес-процесів у провідних компаніях	Порівняння ефективності логістики в аграрному секторі з логістикою у промисловості
Загальногалузевий	Порівняння із середньогалузевими стандартами	Аналіз середнього рівня врожайності та якості продукції у регіоні

Джерело: розроблено автором на основі [11]

Перевагами методу Benchmarking є виявлення слабких місць підприємства, підвищення конкурентоспроможності, вдосконалення виробничих та управлінських процесів, зниження витрат і підвищення ефективності, але в той час

він є специфічним через обмежений доступ до інформації про конкурентів. Також необхідно враховувати той фактор, що різні умови ведення бізнесу можуть впливати на коректність порівняння.

Отже, методи економічної аналітики дозволяють комплексно оцінити ефективність аграрних підприємств, враховуючи їх фінансові показники, виробничу продуктивність та стійкість до ринкових змін. Поєднання традиційних та інноваційних підходів в аналітиці сприяє обґрунтованому прийняттю стратегічних рішень і підвищенню адаптивності підприємств до сучасних економічних викликів.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ВПЛИВУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ

2.1 Оцінка ролі аграрного сектору в економіці регіону (на прикладі Кіровоградської області)

Аграрний сектор традиційно відіграє важливу роль в економіці України, забезпечуючи не лише продовольчу безпеку, але й значний внесок у формування валового внутрішнього продукту, експорт, зайнятість населення та розвиток сільських територій. Особливо актуальною є оцінка ролі аграрного сектору на регіональному рівні, адже структура і динаміка аграрного виробництва суттєво відрізняються залежно від природно-кліматичних умов, ресурсного потенціалу, інвестиційної активності тощо.

У цьому контексті Кіровоградська область становить особливий інтерес, адже регіон має значні площі родючих земель, сприятливі кліматичні умови та розвинуту інфраструктуру, тому вивчення ролі аграрного сектору в економіці області дає змогу виявити його вплив на регіональний розвиток.

Для всебічного аналізу використовується сучасний аналітичний інструментарій, зокрема: система економічних показників (частка сільського господарства у ВРП, рівень рентабельності, ліквідності тощо), SWOT-аналіз, методи порівняльного аналізу, а також елементи економетричного моделювання. Комплексне застосування цих підходів дозволяє виявити ключові фактори впливу, оцінити тенденції розвитку і сформулювати перспективи для аграрного сектору Кіровоградщини.

Кіровоградська область розташована в центральній частині України, на Придніпровській височині. Межує із Полтавською, Черкаською,

Дніпропетровською, Миколаївською, Одеською та Вінницькою областями. Площа області становить 24,6 тис. км² або 4,1% території країни [12].

Завдяки своєму центральному розташуванню область має зручну транспортну логістику – через неї проходять важливі автомобільні і залізничні шляхи, що сприяє розвитку економіки [12].

Кліматичні умови впливають на аграрний потенціал області – клімат помірно континентальний, з теплим літом та помірно холодною зимою, наявний чорнозем, а середня кількість опадів 450-500 мм, яким вважається достатнім для вирощування зернових культур [12].

Аграрний сектор є однією із ключових складових економіки області. Його стабільне функціонування відіграє стратегічну роль в підтримці регіональної економіки, особливо в умовах збройного конфлікту, а також забезпечує продовольчу та економічну безпеку не лише області, а і держави загалом. На загальнодержавному рівні Кіровоградська область охоплює 2,7% сільського населення та 4,8% сільськогосподарських угідь країни. Внесок регіону в загальний обсяг виробництва сільськогосподарської продукції стабільно становить 4–5%. Частка аграрного сектору в структурі валової доданої вартості області перевищує 37,6% [12].

На рисунку 2.1 продемонстрована динаміка виробництва валової продукції сільського господарства за 2019 – 2023 роки, у постійних цінах 2021 року.

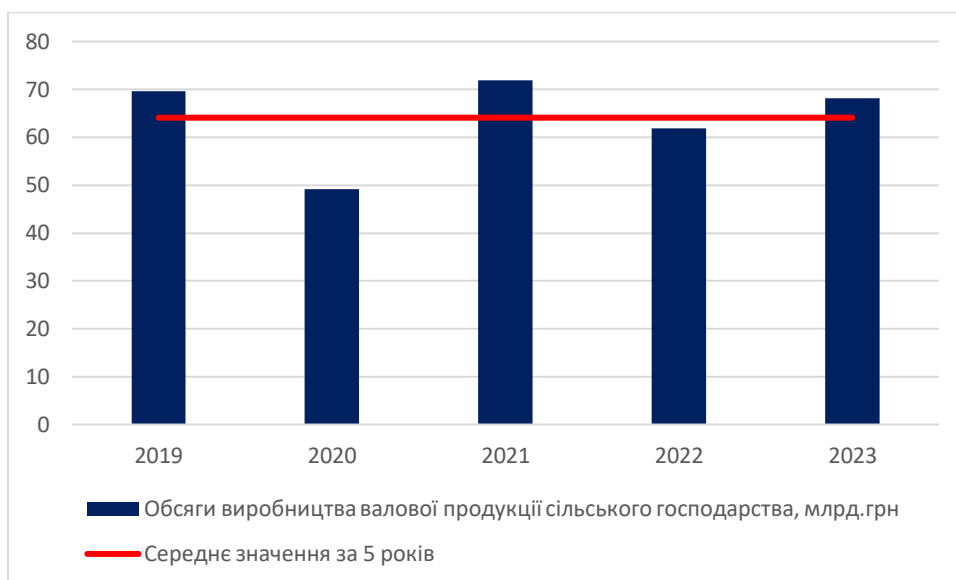

Рисунок 2.1 - Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства за 2019 – 2023 роки, у постійних цінах 2021 року

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Опираючись на стратегію розвитку Кіровоградської області [12] на 2021-2027 рр. сільське господарство є сильною стороною завдяки ряду ключових факторів:

- Сільське господарство формує понад 37,6% валової доданої вартості в загальному обсязі ВДВ області;
- Регіон займає четверте місце за якістю чорноземів;
- Регіон має значні земельні ресурси: понад 2 млн гектарів сільськогосподарських угідь, що становить 4,8% від загальної площі в Україні;
- У регіоні діють потужні 3354 підприємства із переробки сільськогосподарської продукції, на які припадає більше 99% обсягу реалізованої агропродукції регіону;
- Наявний науковий потенціал, спрямований на вдосконалення агротехнологій і підвищення ефективності виробництва;
- У сфері сільського господарства області працює 25,9 тис. осіб, які становлять 26,7% від загальної кількості зайнятих на підприємствах регіону;

- Наявність вільних земельних ресурсів та виробничих приміщень відкриває численні перспективи для активного розвитку партнерських відносин на взаємовигідних умовах.

Ці переваги зміцнюватимуться завдяки таким факторам, як зростаючий попит на аграрну продукцію та продовольчі товари як на внутрішньому ринку, так і за кордоном, а також розширення масштабів державної підтримки для місцевих виробників.

Однак, існують і проблеми, які стримують оптимістичний розвиток даної галузі у межах області. Експорт сільськогосподарської продукції в області здебільшого складається із сировини, а продукція рослинництва займає 30,7% загального експорту (249 млн.дол США). В області бракує складів для зберігання овочів, фруктів і ягід, а також підприємств для їх переробки. Через вирощування переважно одних і тих самих культур родючість ґрунтів погіршується. Основна частина агровиробництва зосереджена на рослинництві, що становить понад 90% усієї сільськогосподарської продукції регіону. До того ж, через воєнний стан залучення інвестицій у розвиток економіки залишається низьким. Вітчизняні товаровиробники стикаються зі зниженням конкурентоспроможності своєї продукції на світових ринках через зростаючу конкуренцію з іноземними компаніями та порушення логістичних ланцюгів. Це, зі свого боку, призводить до фінансових та матеріальних збитків підприємств. Додаткові труднощі створює нестабільна економічна ситуація і невизначеність у грошово-кредитній політиці, зокрема високі відсоткові ставки за банківськими кредитами можуть негативно вплинути на залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у реальний сектор економіки, що обтяжується воєнним станом [12].

Зважаючи на проведений аналіз аграрного сектору Кіровоградщини, можна узагальнити основні чинники, що впливають на його конкурентоспроможність у вигляді SWOT-аналізу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – SWOT-аналіз конкурентоспроможності аграрної галузі Кіровоградщини

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
- Сільське господарство формує понад 37,6% валової доданої вартості в загальному обсязі ВДВ області; - Регіон займає четверте місце за якістю чорноземів; - Регіон має значні земельні ресурси: понад 2 млн гектарів сільськогосподарських угідь, що становить 4,8% від загальної площі в Україні; - У регіоні діють потужні підприємства із переробки сільськогосподарської продукції; - Наявність вільних земельних ресурсів та виробничих приміщень відкриває численні перспективи для активного розвитку партнерських відносин на взаємовигідних умовах.	- В області бракує складів для зберігання овочів, фруктів і ягід, а також підприємств для їх переробки. - Обмеженість доступу до нових ринків через перекриття багатьох логістичних шляхів. - Через вирощування переважно одних і тих самих культур родючість ґрунтів погіршується. - Основна частина агровиробництва зосереджена на рослинництві, що становить понад 90% усієї сільськогосподарської продукції регіону. - Товаровиробники стикаються зі зниженням конкурентоспроможності своєї продукції на світових ринках через зростаючу конкуренцію з іноземними компаніями та блокуванням логістичних шляхів. Це призводить до фінансових та матеріальних збитків підприємств. - Нестабільна економічна ситуація негативно впливає на залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у реальний сектор економіки, що обтяжується воєнним станом
Можливості (O)	Загрози (T)
- Розширення використання сучасних енергоефективних технологій у виробництві сільськогосподарської продукції. - Активний розвиток горизонтальної кооперації, що дозволяє об'єднувати фермерські господарства для покращення якості продукції, впровадження стандартів управління та модернізації виробничих процесів, зокрема шляхом автоматизації. - Динамічний розвиток інноваційних технологій, зокрема точного землеробства. - Відносно розвинена транспортна інфраструктура (залізничний, автомобільний та водний транспорт). - Зростання попиту на сільськогосподарську продукцію та продовольчі товари на зовнішніх ринках та в Україні стимулюватиме товаро-виробників до нарощування потенціалу і підвищення конкурентоспроможності продукції і товарів.	- Затяжна та непрогнозована політична та економічна нестабільність, а також військові конфлікти. - Високий рівень інфляції та недостатнє інформаційне забезпечення галузі. - Значна конкуренція на міжнародних ринках та нестабільність позицій української аграрної продукції. - Недосконалість державної підтримки аграрного сектору. - Зношеність транспортної інфраструктури, слабкість інституційної підтримки. - Брак висококваліфікованих спеціалістів для розробки інвестиційних проєктів і пропозицій щодо залучення грантів, міжнародної технічної допомоги та фінансування від міжнародних фінансових організацій у розвиток аграрного сектору області.

Джерело: розроблено автором на основі [12]

За останніми оновленими даними, на момент 2023 року, кількість сільських господарств Кіровоградської області становить 4561 одиниць, тобто 11,4% від усіх діючих суб'єктів господарювання області [13]. З них 1207 одиниць – фізичні-особи підприємці (далі ФОП), 3354 – підприємства, що включають одне велике підприємство, 104 середніх підприємства та 3249 малих підприємств [13]. На ФОП припадає 63724,9 тис.грн (менше 1% обсягу) реалізованої сільськогосподарської продукції, в той час як на підприємства 44458205,0 тис.грн (більше 99% обсягу) [13]. Обсяги виробленої сільськогосподарської продукції продемонстровані на рисунку 2.2

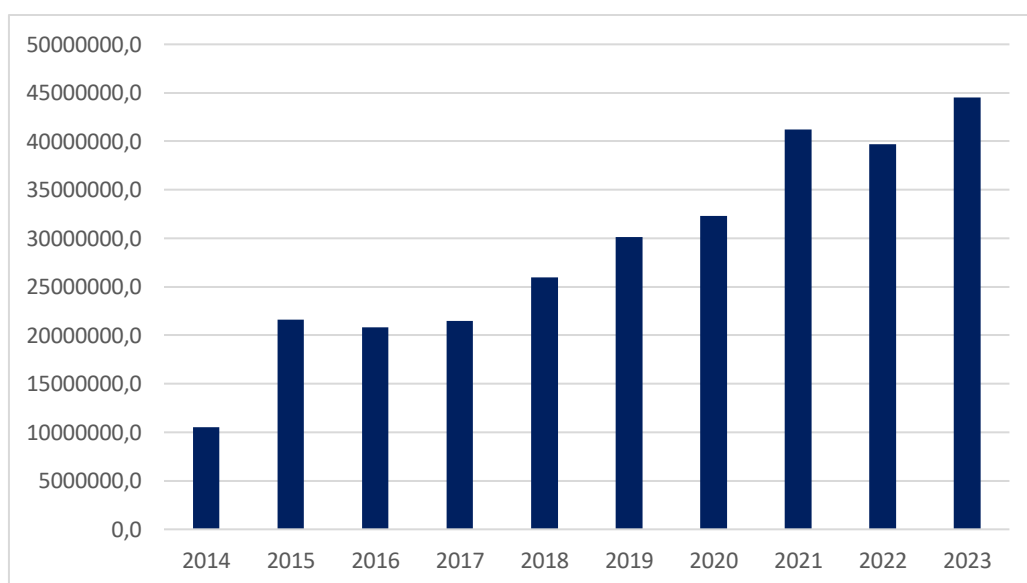

Рисунок 2.2 - Обсяги реалізованої сільськогосподарської продукції в розрізі 2014-2023 років, тис.грн

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Спостерігається тенденція до стабільного зростання показників, з особливо різким збільшенням у 2021 році, після чого обсяги залишаються на високому рівні. Це свідчить про розвиток аграрного сектору, покращення виробничих потужностей та результативності господарської діяльності.

Аналітичний інструмент, який дозволяє ефективно оцінити вплив сільського господарства на валовий регіональний продукт, - регресійний аналіз. Важливо визначити, наскільки сільське господарство впливає на загальний рівень економічного розвитку регіону. Регресійний аналіз дає змогу встановити ступінь

взаємозв'язку між показниками агросектору, що дозволяє робити обґрунтовані висновки для розвитку регіону.

Було побудовано регресійну модель, де залежною змінною виступав валовий регіональний продукт Кіровоградщини, а змінні що на нього впливають – обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції на території області, витрати на оплату праці с/г підприємств і кількість працівників, найманих на роботу в сільськогосподарські підприємства. Вибірка взята за 2014-2021 роки, так як не всі показники мають оновлені дані та не охоплюють однакову кількість років. У таблиці 2.2 наведені вхідні дані для побудови моделі.

Таблиця 2.2 – Вхідні дані для побудови регресійної моделі

	ВРП Кіровоградської області, млн.грн(у)	Обсяг реалізованої с/г продукції на Кіровоградщині, млн.грн (х)	Витрати на оплату праці с/г підприємств, тис. грн (х)	Кількість працівників на с/г підприємствах Кіровоградщини, осіб (х)
2014	28758	10508,0	746725,0	33881
2015	38447	21595,1	922308,4	27791
2016	46021	20846,2	1200556,3	28595
2017	52978	21462,5	1654315,3	28343
2018	64417	25958,7	2037972,6	27607
2019	73066	30154,0	2428299,5	27564
2020	75208	32328,0	2556067,9	27137
2021	99564	41236,3	2974072,1	26938

Джерело: розроблено автором на основі [14]

З отриманих результатів (рис. 2.3) можна дійти таких висновків:

SUMMARY OUTPUT									
Regression Statistics									
Multiple R	0,995781795								
R Square	0,991581382								
Adjusted R Square	0,985267419								
Standard Error	2779,920627								
Observations	8								
ANOVA									
	df	SS	MS	F	Significance F				
Regression	3	3640930233	1213643411	157,0458	0,000133				
Residual	4	30911834,77	7727958,693						
Total	7	3671842068							
	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%	
Intercept	-40462,71602	28346,82548	-1,427416133	0,226634	-119166	38240,69	-119166	38240,69	
Обсяг реалізовано	1,472714207	0,423051134	3,481173049	0,025325	0,298136	2,647292	0,298136	2,647292	
Витрати на оплату	0,014404562	0,003894411	3,698778364	0,020858	0,003592	0,025217	0,003592	0,025217	
Кількість працівни	1,283431522	0,829327509	1,547556917	0,196641	-1,01915	3,586014	-1,01915	3,586014	

Рисунок 2.3 - Результати побудови регресійної моделі

Джерело: Результати отримані за допомогою пакету аналізу MS Excel

Регресійна модель має вигляд: $Y = -40462,71 + 1,47X_1 + 0,01X_2 + 1,28 X_3$

Тобто, зі збільшення обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції на 1 млн.грн, значення ВРП збільшиться на 1,47 млн.грн за інших незмінних умов.

Якщо витрати на оплату праці зростуть на 1 тис грн, то ВРП зросте 0,01 млн.грн за інших незмінних умов.

А зі збільшення кількості працівників на с/г підприємствах на 1 особу, рівень ВРП збільшується на 1,28 млн.грн, але цей зв'язок статистично не значущий, так як значення $p\text{-value} > 0,05$.

Значення Intercept = -40462,71, тобто якщо обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції, витрати на оплату праці та кількість працівників будуть рівні нулю, то модель прогнозує значення ВРП -40462,71 млн.грн, але такої ситуації, коли усі змінні дорівнюють нулю, ніколи не буде в економіці, тому значення Intercept не має практичного значення і не потрібно його тлумачити буквально, а лише виконує технічну роль для правильної побудови моделі.

Multiple R (0,99) вказує на кореляційний зв'язок між показниками. Отримане значення є дуже високим, тому зв'язок між ВРП й обраними показниками є суттєвим.

R^2 – коефіцієнт детермінації, який показує, що 98,5% варіації ВРП пов'язано з варіацією обсягами реалізованої продукції сільського господарства, витратами на оплату праці і кількістю найманих працівників на агропідприємствах.

$p\text{-value}$ (0,000133) за F-критерієм, який вказує на значущість моделі, менше за рівень значущості 0,05, тому модель є статистично значущою.

Тому доходжу до висновку, що обсяги реалізованої продукції сільського господарства і витрати на оплату праці статистично значущі та є основними чинниками в даній моделі, що впливають на ВРП (мають $p\text{-value} < 0,05$), в той час кількість найманих працівників на агропідприємствах не впливають на показник ВРП ($p\text{-value} 0,197 > 0,05$).

Отже, проведений SWOT-аналіз виявив як сильні сторони та можливості для розвитку аграрного комплексу області, так і загрози та слабкі місця, що потребують уваги. Динаміка реалізації сільськогосподарської продукції демонструє позитивну

тенденцію, що свідчить про активний розвиток галузі. Результати регресійного аналізу підтвердили тісний зв'язок між обсягами реалізованої сільськогосподарської продукції, витратами на оплату праці робітникам та валовим регіональним продуктом області, що наголошує на важливості ефективного управління ресурсами та підтримки розвитку галузі.

2.2 Фінансово-економічний аналіз як інструмент оцінки ефективності аграрного підприємства в контексті регіонального розвитку (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»)

Аграрний сектор є однією із ключових галузей економіки Кіровоградщини, яка забезпечує значний внесок у валову додану вартість та формує основу для подальшого економічного розвитку регіону. Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, родючим ґрунтам та великій площі сільськогосподарських угідь, аграрна галузь регіону має широкі виробничі можливості та високий рівень продуктивності. Аналізуючи кількість та структуру аграрних підприємств, обсяги виробництва, рівень прибутковості та основні тенденції, можна визначити ключові фактори, які впливають на ефективність функціонування аграрного сектору регіону.

Однак для більш глибокого розгляду особливостей ведення аграрного бізнесу доцільно сконцентруватися на діяльності конкретного підприємства, яке є представником сільськогосподарського комплексу регіону. Таке дослідження дозволить визначити фактичні результати діяльності, основні проблеми, з якими стикається підприємство, а також сформулювати рекомендації щодо підвищення ефективності його роботи. У межах даної роботи фінансово-економічний аналіз діяльності агропідприємств Кіровоградської області буде здійснюватись на основі ТДВ «Олександрійський Райагрохім». Це підприємство є вагомим гравцем регіонального аграрного ринку, що займається виробництвом, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції. Аналіз його діяльності дозволить

отримати докладну інформацію про фінансові показники, виробничі процеси, рівень продуктивності та основні виклики, з якими стикається підприємство в сучасних економічних умовах.

ТДВ «Олександрійський Райагрохім» - сільськогосподарське підприємство, яке належить агрохолдингу «Агровіста», що входить в топ-20 найпотужніших агропромислових холдингів України [15]. Спеціалізується на вирощуванні зернових культур, великої рогатої худоби, надання послуг зберігання продукції на елеваторі, займається переробкою сільськогосподарської продукції.

Для достовірного аналізу було взято період за останні 4 роки, щоб оцінити фінансові показники підприємства у довоєнний час та під час його дії. Для оцінки фінансових результатів діяльності підприємства за 2021-2024 роки, проведено аналіз основних показників із наданої фінансової звітності [16].

Підприємство демонструє зростання чистого доходу з 95007 тис.грн у 2021 році до 118842 тис.грн у 2024 році, що свідчить про позитивну динаміку реалізації продукції. Водночас, збільшення собівартості (84517 тис.грн у 2021 році і 112043 тис.грн у 2024 році) негативно вплинуло на рентабельність, що призвело до збитковості у 2022-2024 роках (-9451 тис.грн; -611 тис.грн; -4732 тис.грн відповідно). Структура активів свідчить про розширення виробництва, що підтверджується зростанням запасів (з 28260 тис.грн у 2021 році до 54151 тис.грн у 2024 році) та збільшенням біологічних активів (11400 тис.грн у 2023 році). Водночас, суттєве скорочення грошових коштів (317 тис.грн у 2023 році) може обмежувати фінансову гнучкість підприємства, проте у 2024 році їх рівень зріс до 6612 тис.грн, що вказує на позитивні зміни в управлінні фінансами та потенціал для подальшого поліпшення ліквідності підприємства. Поточні зобов'язання також зросли (129527 тис.грн у 2024 році), особливо короткострокові кредити, що свідчить про збільшення залежності підприємства від банківського фінансування. Управління розрахунками з контрагентами покращилося: дебіторська заборгованість, яка у 2022 році зросла до 65658 тис. грн, у 2023 році знизилася до 47974 тис. грн, хоча поступово збільшилась у 2024 році. Поточна кредиторська заборгованість за товари та послуги, що різко збільшилась у 2022 році (до 48651

тис.грн), суттєво зменшилася у 2024 році (до 16293 тис.грн), що свідчить про стабілізацію фінансової дисципліни. Валовий прибуток різко коливався і в 2024 році знизився до 6819 тис.грн. Інші операційні доходи зросли, але й операційні витрати теж збільшилися. Фінансові витрати подвоїлися, що призвело до негативного фінансового результату – збиток у 2024 році склав 4732 тис.грн.

Аналізуючи баланс ТДВ «Олександрійський Райагрохім», можна визначити основні ресурси, необхідні для його ефективного функціонування:

1. Фінансові ресурси – підприємство активно залучає короткострокові кредити (зростання з 7628 тис.грн у 2021 р. до 20042 тис.грн у 2024 р.), а також отримує аванси від клієнтів (збільшення до 46452 тис.грн у 2024 р.), що свідчить про потребу в стабільному фінансуванні.
2. Матеріально-технічні ресурси – значне зростання біологічних активів (з 6607 тис.грн у 2021 р. до 8655 тис.грн у 2024 р.) свідчить про розширення виробництва, що вимагає сучасної техніки, якісного насіння, добрив і засобів захисту рослин.
3. Інформаційні ресурси – для ефективного управління підприємство потребує аналізу ринкових трендів, інноваційних технологій і правового регулювання, що впливає на фінансові показники та управлінські рішення.
4. Організаційно-управлінські ресурси – для зменшення загальних поточних та довгострокових зобов'язань.

Для оцінки фінансового стану підприємства важливо проаналізувати ключові показники, що відображають її стійкість, структуру капіталу та ефективність управління ресурсами. Зокрема, показники автономії, фінансової стабільності, маневреності та забезпеченості власними коштами дають змогу визначити рівень незалежності компанії від позикових ресурсів, її здатність адаптуватися до змін ринку та забезпечувати безперервність діяльності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 - Показники ефективності формування капіталу ТДВ «Олександрійський Райагрохім» 2021-2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
1. Коефіцієнт автономії	0,52	0,36	0,37	0,35
2. Коефіцієнт перманентного капіталу	0,66	0,51	0,57	0,52
3. Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,28	0,24	0,32	0,25
4. Коефіцієнт структури капіталу	0,91	1,79	1,68	1,84
5. Коефіцієнт фінансової стабільності	1,10	0,56	0,60	0,54
6. Власні оборотні кошти	40220	32080	23049	16069
7. Чисті оборотні кошти	62809	66536	65560	60331
8. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	0,33	0,18	0,15	0,08
9. Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,45	0,40	0,29	0,17

Джерело: розроблено автором на основі [16]

Фінансові показники ТДВ «Олександрійський Райагрохім» за 2021-2024 роки свідчать про зниження стійкості підприємства та зростання залежності від позикового капіталу. Коефіцієнт автономії впав з 0,52 до 0,35, а коефіцієнт фінансової стабільності – з 1,10 до 0,54, що свідчить про зниження частки власного капіталу. Спостерігається зниження коефіцієнту перманентного капіталу в 2022 році, що свідчить про зростання частки довгострокових зобов'язань у структурі фінансування, незначне відновлення у 2023 році не досягло рівня 2021 року, а у 2024 році показник знову знизився, що може свідчити про поступове збільшення залежності підприємства від позикових ресурсів. Власні оборотні кошти скоротилися більш ніж удвічі (з 40220 тис.грн до 16069 тис.грн). Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами протягом років був вище за

нормативне значення (0,1), проте ситуація змінилась у 2024 році, коли даний показник зменшився до 0,08, що свідчить про фінансову залежність компанії від зовнішніх кредиторів. Коефіцієнт маневреності власних коштів знизився з 0,45 до 0,17, що вказує на обмежену фінансову гнучкість. У цілому, ситуація вимагає перегляду фінансової стратегії для покращення ліквідності та зменшення боргового навантаження.

Аналіз ефективності діяльності підприємств відіграє провідну роль у визначенні рівня використання ресурсів для досягнення запланованих цілей. Для цього застосовуються різні фінансові показники та коефіцієнти, що дозволяють оцінити фінансовий стан, прибутковість (табл. 2.4), ліквідність (табл. 2.5) і рентабельність (табл. 2.6).

Таблиця 2.4 - Аналіз прибутковості ТДВ «Олександрійський Райагрохім»

Роки	2021	2022	2023	2024
Прибуток (збиток), тис.грн	24182	-9451	-611	-4732

Джерело: розроблено автором на основі [16]

Підприємство зазнало збитків у 2022-2023 роках, що свідчить про зниження ефективності діяльності підприємства.

Таблиця 2.5 - Коефіцієнт поточної та швидкої ліквідності ТДВ «Олександрійський Райагрохім»

Роки	2021	2022	2023	2024
Коефіцієнт поточної ліквідності	2,07	1,61	1,73	1,47
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,59	1,26	1,26	1,05

Джерело: розроблено автором на основі [16]

Високий коефіцієнт поточної ліквідності (більше 1) свідчить про хорошу ліквідність. Протягом 3 років компанія могла вчасно відповідати за своїми зобов'язаннями. Ці значення показують, що в компанії досить ліквідних оборотних коштів для своєчасного розрахунку за зобов'язаннями.

Таблиця 2.6 - Аналіз рентабельності ТДВ «Олександрійський Райагрохім»

Роки	2022	2023	2024
Рентабельність активів, %	-6,38	-0,37	-2,74
Рентабельність капіталу, %	-11,2	-0,8	-5,5

Джерело: розроблено автором на основі [16]

Негативна рентабельність протягом останніх трьох років свідчить про неефективне використання активів, їхня рентабельність від’ємна. Якщо в 2022 році підприємство отримало 6,38 копійок чистого збитку на кожную вкладену гривню активів, то в 2023 році – вже 0,37, а в 2024 році – 2,74.

У 2022 році показник рентабельності капіталу склав -11,2%, що свідчить про значні збитки. Це означає, що на кожную вкладену гривню капіталу компанія втрачала 11,2 копійки. У 2023 році рентабельність покращилася до -0,8%, що вказує на суттєве скорочення збитків і стабілізацію фінансового стану. Проте вже у 2024 році даний показник зменшився до -5,5%. Це означає, що прибутковість все ще залишається негативною.

Іншим показником, за допомогою якого можна проаналізувати ефективність діяльності підприємства, є коефіцієнт оборотності активів (табл. 2.7), який показує наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для генерації доходу.

Таблиця 2.7 - Аналіз коефіцієнту оборотності активів ТДВ «Олександрійський Райагрохім»

Роки	2022	2023	2024
Коефіцієнт оборотності активів	0,7	0,66	0,69

Джерело: розроблено автором на основі [16]

У 2022 році коефіцієнт оборотності активів становив 0,7, що означає, що на кожную одиницю активів підприємство отримувало 0,7 одиниці виручки. У 2023 році коефіцієнт оборотності активів становить 0,66, що свідчить про зменшення

ефективності використання активів. На кожну одиницю активів підприємство отримало лише 0,66 одиниці виручки, що є трохи гіршим результатом, порівняно з 2022 роком. У 2024 році на кожну одиницю активів підприємство отримувало 0,69 одиниці виручки.

Оцінка діяльності агропідприємств регіону неможлива без урахування конкурентного середовища, у якому вони функціонують. У сучасних ринкових умовах навіть провідні компанії змушені адаптуватися до змін, шукати ефективні стратегії розвитку і враховувати вплив інших учасників ринку.

Зважаючи на це, важливо не лише оцінити внутрішні показники діяльності ТДВ «Олександрійський Райагрохім», а й провести аналіз конкурентів, які діють у регіоні. Це допоможе визначити сильні та слабкі сторони підприємства у порівнянні з іншими учасниками ринку, оцінити його конкурентоспроможність та сформулювати стратегію подальшого розвитку.

Останні оновленні дані інших підприємств, що перебувають у відкритому доступі, датують 2022 роком, тому для подальших розрахунків братимуться показники за даний період (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Аналіз конкурентів ТДВ «Олександрійський Райагрохім»

Рік	2022	2022	2022
Конкуренти	ТОВ «Прогрес»	ТОВ «Украгроком»	ТДВ «Олександрійський Райагрохім»
Рентабельність активів, %	1,58	-3,73	-6,38
Рентабельність капіталу, %	3,66	-12,15	-11,2
Поточна ліквідність	2,04	0,97	1,61

Джерело: розроблено автором на основі [16-18]

ТОВ «Прогрес» демонструє найкращі фінансові результати серед конкурентів за рівнем ліквідності, рентабельності активів та капіталу. У 2022 році підприємство мало додатні показники: ROA – 1,58%, ROE – 3,66%, а коефіцієнт поточної ліквідності – 2,04, що свідчить про його фінансову стабільність та

ефективність використання ресурсів. Це вказує на здатність компанії не лише підтримувати стійке фінансове становище, а й ефективно керувати активами та капіталом, що забезпечує їй конкурентну перевагу на ринку.

Отже, аналіз показує, що підприємство має стабільний ріст доходу, розширює виробництво та зберігає ліквідність, що є його сильними сторонами. Водночас зростання собівартості, фінансових витрат і залежність від банківського фінансування призвели до збитковості та негативної рентабельності активів. Валовий прибуток нестабільний, що вказує на операційні ризики. Для стабілізації фінансового стану необхідно знизити витрати, оптимізувати кредитне навантаження, підвищити ефективність використання активів та стабілізувати прибутковість. У порівнянні з конкурентами компанія має вищу ліквідність, але поступається за рентабельністю, що потребує вдосконалення управління ресурсами.

2.3 Соціально-економічні ефекти діяльності агропідприємств: зайнятість, доходи населення, розвиток інфраструктури

Аналіз соціально-економічних ефектів є необхідним інструментом у процесі прийняття стратегічних рішень щодо розвитку територій, формування ефективної державної політики та реалізації інвестиційних проєктів. Такий аналіз дозволяє комплексно оцінити вплив різноманітних економічних процесів і видів діяльності на добробут населення, рівень зайнятості, доходи, соціальну інфраструктуру та якість життя. Він є особливо важливим у контексті сталого розвитку сільських територій, де економічна активність часто має обмежену диверсифікацію, а рівень соціальної захищеності залишається нижчим порівняно з урбанізованими регіонами. З огляду на це, аграрні підприємства відіграють ключову роль, оскільки їхня діяльність формує потужний мультиплікативний ефект на розвиток сільських територій. Зокрема, функціонування сільськогосподарських виробників забезпечує

створення робочих місць не лише безпосередньо в аграрному секторі, а й у суміжних галузях – логістиці, переробній промисловості, торгівлі та сфері послуг. Це сприяє зменшенню рівня безробіття та утриманню працездатного населення. Водночас, багато агропідприємств беруть участь у соціально-важливих ініціативах – інвестують в інфраструктуру, ремонтують дороги, підтримують освітні та медичні заклади тощо. Таким чином, вони не лише зміцнюють економіку сільських територій, а й сприяють підвищенню якості життя громад.

Український сільськогосподарський комплекс став однією з головних цілей російської агресії: втрачено частину родючих земель, було заблоковано морські порти, викрадено техніку та врожай. Це мало на меті послабити економіку та спричинити глобальну продовольчу кризу. Блокада портів знизилася внутрішні ціни на зерно, тоді як світові – зросли [19]. 50 км – середня довжина черги вантажівок на українських кордонах за відсутності морських експортних шляхів [20]. Проте у травні 2022 року завдяки ініціативі ЄС "Шляхи солідарності" експорт суходелом частково відновився. Згодом Україні вдалося частково відновити експорт Чорним морем, організувавши альтернативний коридор, яким щомісяця перевозиться до 4 млн тонн продукції [19]. Проте втрати від вторгнення залишаються значними: оцінюється, що аграрний сектор України зазнав непрямих втрат на суму 69,8 млрд доларів [19]. Варто зазначити, що аграрний комплекс Кіровоградщини зазнав найменших втрат серед більшості регіонів країни (2,9 млрд дол.), окрім західних областей, що демонструє його стійкість до зовнішніх викликів [21]. До того ж на момент грудня 2024 року, за результатами діяльності ринку землі Кіровоградщина займає лідерські позиції – відчужено 71,5 тис. га землі, що свідчить про активне використання землі в аграрних цілях, бо її отримують за результатами аукціону ті, хто готовий платити більше й справді працювати на ній. Таким чином, в Кіровоградщині вбачають одного з основних потенційних регіонів для розвитку сільського господарства. Крім економічних втрат, війна спричинила суттєве скорочення робочої сили у сільському господарстві, так як багато працівників були вимушені виїхати, вступити до ЗСУ або загинули. Внаслідок цього кількість зайнятих в галузі скоротилася з 576 тис. у 2021 році до 456,9 тис. у 2023 році [19].

За оцінкою Державної служби статистики [14] найбільше скорочення серед зайнятих працівників в сільському господарстві були в південних та східних областях. В Донецькій області кількість робітників скоротилась з 17911 осіб в 2021 році до 5303 осіб в 2023 році, а в Запорізькій – з 25513 осіб до 5588 осіб відповідно. В той час на Кіровоградщині кількість працівників агропідприємств зменшилось не суттєво – з 30641 осіб в 2021 році до 27705 осіб в 2023 році. Це пов'язано з тиловим розташуванням області, через що більшість сільськогосподарських підприємств не ліквідувались та змогли зберегти свою робочу силу. Наочно дані показники продемонстровані на рисунку 2.4.

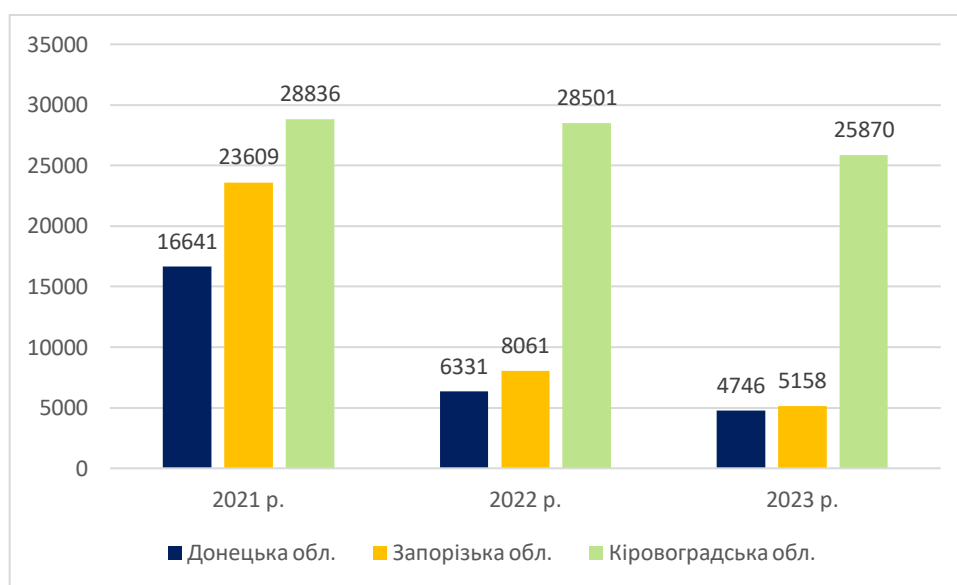

Рисунок 2.4 – Кількість зайнятих працівників на сільськогосподарських підприємствах в період 2021-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [14]

За інформацією Мінагрополітики України, близько 200 тисяч працівників аграрного сектору наразі проходять службу в Збройних Силах України [22], що загострює проблему нестачі кадрів у галузі. Це змушує господарства підвищувати зарплати та змінювати підходи до їх формування. Військові і працівники силових структур, задіяні у бойових діях, отримують вищі доходи, ніж у сільському господарстві. До того ж не всі зможуть повернутися до мирного життя, що загрожує подальшою нестачею робочої сили. Низький рівень заробітної плати в аграрному секторі спричиняє значну плинність кадрів. Щороку майже половина працівників

залишає роботу в сільськогосподарських підприємствах, а на їх місце приймають нових співробітників. Для порівняння, в економіці України в період 2019–2021 років рівень звільнень становив 29–33%, а показник прийому нових працівників – 25–29% [23]. Відповідно до закону попиту і пропозиції, така ситуація має призвести до зростання рівня заробітної плати в аграрній сфері (рис. 2.5).

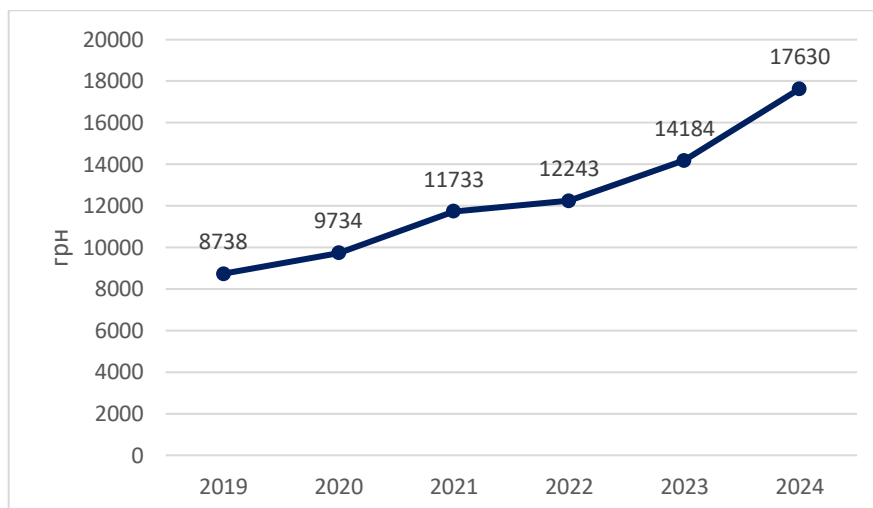

Рисунок 2.5 - Середньомісячна заробітна плата в галузі сільського господарства у розрахунку на одного працівника, грн

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Рівень заробітної плати на момент 2022 року залишався відносно стабільним, порівняно з 2021 роком, з поступовим зростанням у 2023-2024 роках, однак даної оплати праці може виявитися недостатньо для залучення демобілізованих військових і повернутих трудових мігрантів до праці в агросекторі.

До інфраструктури аграрного ринку, яка служить для зберігання, транспортування та збуту сільськогосподарської продукції, входять аграрні біржі, оптові ринки, кооперативи, ярмарки, логістичні шляхи, елеваторні потужності [24].

На Кіровоградщині знаходить 91 елеватор [25], область з найбільшою кількістю елеваторів, поруч з Вінницькою та Дніпропетровською областями. Одні з найбільших елеваторів належать агрохолдингу «Агровіста», елеваторні потужності якого складають до 353 000 тонн [15] (ТОВ «Світловодський річковий термінал» - єдиний річковий термінал на Кіровоградщині та найбільший на річці Дніпро, ПАТ «Шарівське», ТОВ «ХПП Добронадіївське», елеватор «Украгроком»,

ТОВ «Королівське ХПП»), що сприяє ефективному використанню власної сировинної бази та забезпечує високоякісні послуги зі зберігання зерна для місцевих сільгоспвиробників.

Агрохолдинг «Агровіста», як один із найбільших представників аграрного сектору регіону, має власний сучасний автопарк і логістичний центр, що дозволяє швидко та ефективно перевозити зерно [15]. Кожен маршрут підприємство детально сплановує для безпечного транспортування вантажу, здійснюючи контроль за транспортом за допомогою GPS-моніторингу [15]. Автопарк включає 230 вантажівок (6000 тонн вантажопідйомності). Холдинг також має власний вагонний парк, який складається з 55 зерновозів із загальною вантажопідйомністю 3850 тонн [15]. За потреби підприємство надає послуги страхування вантажів, займається оформленням усіх необхідних документів і дозволів на перевезення, а завантаження й розвантаження зерновозів проводиться відповідно до всіх технічних вимог [15].

У 2018 році холдинг розширив сферу своєї діяльності, запровадивши річкові та морські напрями логістики, придбавши 2 буксири та 4 баржі загальною місткістю 8 000 тонн, що дозволяє перевозити до 150 тис. тонн зерна на рік [15]. Вантажі відправляються зі «Світловодського річкового терміналу» до морських портів і річкових пунктів України. Водне транспортування знижує логістичні витрати та сприяє зростанню закупівельних цін на агропродукцію [15].

Агрохолдинг «Агровіста» — соціально відповідальна компанія, що сприяє розвитку громад. Спільно з місцевою владою реалізовано газифікацію сіл через будівництво газопроводу «Мошорине – Нова Прага – Голоківка» (29,4 км), забезпечивши газом понад 7 000 будівель та об'єкти соцінфраструктури. Компанія підтримує ремонт доріг, відновлення дитсадків, покращення умов у школах і садочках, а також надала шкільні автобуси учням Нової Праги, Ізмайлівки та сусідніх сіл [15].

Фінансування через кредити є основним елементом успішної роботи та зростання сільськогосподарського бізнесу. Значну підтримку аграрним виробникам забезпечила програма «Доступні кредити 5-7-9». Привабливість цих

кредитів пояснюється їхньою доступністю, можливістю отримання часткової компенсації від держави та наявністю державних гарантій, що викликало суттєвий інтерес серед сільськогосподарських підприємств (рис. 2.6).

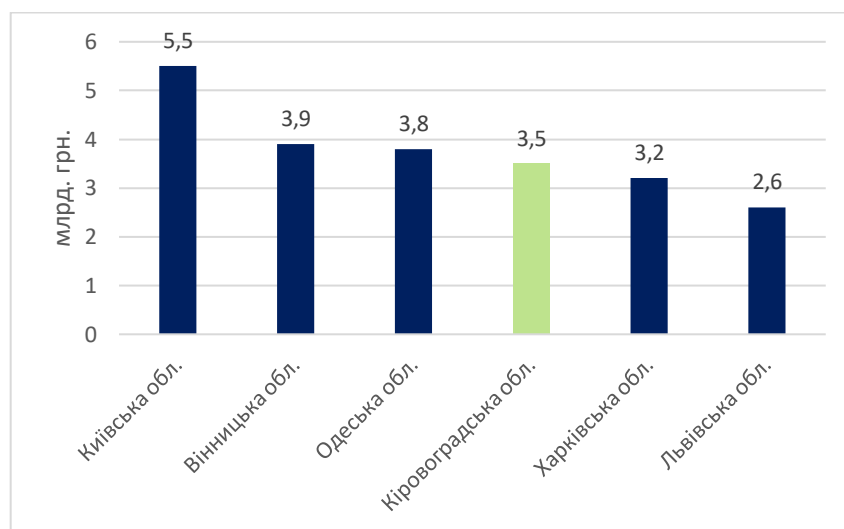

Рисунок 2.6 – Розміри кредитів, що отримали агропідприємства за програмою «Доступні кредити 5-7-9» в розрізі областей у 2024 р.

Джерело: розроблено автором на основі [26]

Кіровоградщина отримала 3,8 млрд грн за програмою «Доступні кредити 5-7-9», що ставить її на один рівень із такими аграрно розвиненими регіонами як Вінницька (3,9 млрд грн) та Одеська (3,8 млрд грн) області. Це посилює конкурентоспроможність агропідприємств, оскільки збільшення доступу до фінансів підвищує конкурентоспроможність агропідприємств, дозволяючи інвестувати в техніку, агротехнології та виробництво. Вигідні кредити знижують фінансове навантаження й сприяють розвитку без надмірного боргу. Високий рівень кредитування свідчить про активність агросектору Кіровоградщини та довіру банків. Таким чином, це є позитивним сигналом для Кіровоградської області, оскільки це демонструє високу активність місцевого агробізнесу, стабільний розвиток інфраструктури та перспективи подальшого зростання. Однак, для подальшого зміцнення позицій регіону необхідно покращувати інвестиційний клімат та сприяти розвитку малого та середнього аграрного бізнесу.

Отже, Кіровоградщина займає доволі стійкі позиції в аграрному секторі, так як має незначний відтік зайнятих робітників на аграрних підприємствах, а також

розвинуту сільськогосподарську інфраструктуру для зберігання та транспортування продукції, що, в свою чергу, призводить до скорочення логістичних витрат та зростанню закупівельних цін на аграрну продукцію. Також область активно залучає доступні та вигідні кредити, які дозволяють місцевим виробникам вкладати кошти в модернізацію техніки, впровадження агротехнологій та оновлення виробничих потужностей без критичного боргового тиску. Однак, відносно невисока заробітна плата в аграрному секторі, може спричинити відтік робочої сили та негативно вплинути на продуктивність праці. Водночас, діяльність агропідприємств на Кіровоградщині має вагомий соціальний вплив: здійснюються інвестиції у дороги, освітні та медичні заклади, газифікацію сільських місцевостей, а також забезпечення транспортом навчальних закладів.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ РОЛІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

3.1 Використання просторового аналізу для оцінки розвитку аграрного сектору

Для забезпечення більш повного розуміння ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку важливо аналізувати не лише економічні показники, але й враховувати соціальний ефект їхньої діяльності. Саме тому виникає потреба в удосконаленні аналітичного інструментарію, що дозволить комплексно оцінити вплив аграрного сектору на соціально-економічний розвиток сільських територій. Це, в свою чергу, дозволить не лише фіксувати кількісні зміни у діяльності аграрних підприємств, а й виявити якісні трансформації в соціально-економічному середовищі регіону.

Для всесторонньої оцінки розвитку аграрного сектору важливо враховувати не лише економічні показники самих господарств чи районів, а й просторовий контекст їхнього функціонування. Саме тому застосування просторового аналізу є доцільним і необхідним інструментом в дослідженнях регіонального розвитку сільського господарства.

Просторовий аналіз регіону дозволяє виявити вплив географічного положення, природно-кліматичних умов, доступу до інфраструктури й економічної активності сусідніх територій на ефективність та динаміку аграрного виробництва. Ця інформація, в свою чергу, сприяє більш глибокому розумінню нерівномірностей розвитку агросектору, виявленню зон ризику або потенційного зростання та формуванню обґрунтованих управлінських рішень.

Для глибшого розуміння ролі сільського господарства Кіровоградської області доцільно провести порівняльний аналіз з сусідніми регіонами, такими як Миколаївська та Вінницька області.

Аналіз здійснено за такими ключовими індикаторами (табл. 3.1): площі сільськогосподарських угідь, урожайність основних культур, частка рослинництва та тваринництва, інвестиції у галузь, рівень зайнятості у секторі і середні ціни реалізації продукції сільського господарства.

Таблиця 3.1 – Порівняльний аналіз аграрного сектору трьох областей

	Кіровоградська обл.	Миколаївська обл.	Вінницька обл.
Посівна площа, тис.га	1711	1607	1634
Частка рослинництва, %	88,8	84,6	73,5
Частка тваринництва, %	11,2	15,4	26,5
Урожайність, ц/га	55,4	41,3	73,4
Капітальні інвестиції, тис.грн	2163761	2265092	3139733
Зайнятість у секторі, %	26,7	20	25
Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами, тис за т	6300,4	6388,6	6326

Джерело: розроблено автором на основі [27] та головних управлінь статистик Кіровоградської, Миколаївської та Вінницької областей

Порівняльний аналіз аграрних секторів Кіровоградської, Миколаївської та Вінницької областей вказує на те, що Кіровоградщина має найбільшу посівну площу (1711 тис. га), орієнтована переважно на рослинництво (88,8%) і найвищу зайнятість у секторі (26,7%). Урожайність тут середня (55,4 ц/га), а інвестиції складають 2163761 тис. грн. Миколаївська область має найнижчу урожайність (41,3 ц/га), але найвищі середні ціни реалізації продукції (6388,6 тис. грн). Вінницька область демонструє найвищу врожайність (73,4 ц/га), найбільші інвестиції (3139733 тис. грн), а також більш збалансовану структуру виробництва. Отже, Вінниччина лідер за ефективністю аграрного виробництва, Кіровоградщина — за масштабом рослинництва, а Миколаївщина вирізняється вигідною реалізацією продукції.

Для просторового аналізу локації усіх фермерських господарств області доцільно звернутися до джерела [28], яке візуалізує їх розташування. Із рисунку 3.1 видно, що підприємства розташовані доволі рівномірно із значною концентрацією в центральній частині області, що обумовлено зручною логістичною розв'язкою (наприклад, міжнародна траса М12), близькістю до адміністративного центру та можливих певних природних переваг, таких як якість ґрунтів.

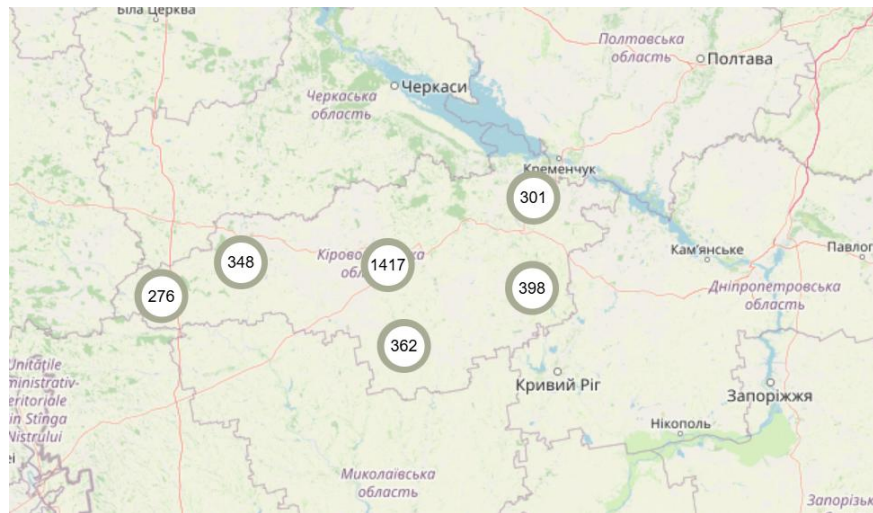

Рисунок 3.1 – Просторове розташування аграрних фірм Кіровоградщини [28]

Для глибшого розуміння потенціалу та перспектив розвитку аграрної галузі доцільно проаналізувати основні конкурентні переваги Кіровоградської області, які формуються як природними передумовами, так і результатом цілеспрямованої діяльності людини (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Конкурентні переваги аграрного сектору Кіровоградської області

Природні переваги	Загальні переваги	Унікальні переваги
Висока частка орних земель та значна посівна площа (1711 тис. га), що свідчить про сприятливі природні умови для розвитку сільського господарства; Регіон займає четверте місце в Україні за якістю чорноземів;	Значний обсяг капітальних інвестицій у галузь (понад 2,1 млрд грн), що забезпечує модернізацію виробництва; Розвинена інфраструктура аграрного виробництва — наявність елеваторів, логістичних центрів і	Поєднання великої посівної площі, природної родючості ґрунтів та інтенсивної інвестиційної активності створює надійну базу для розвитку експортно орієнтованого рослинництва; Географічне розташування в центрі України забезпечує

Помірно-континентальний клімат із достатньою кількістю тепла та сонячних днів для вирощування основних сільськогосподарських культур.	сільськогосподарських підприємств; Доволі висока зайнятість населення в аграрному секторі, що характеризується високою продуктивністю на підприємствах; Наявність вільних земельних ресурсів і виробничих приміщень відкриває численні перспективи для активного розвитку партнерських відносин на взаємовигідних умовах.	зручну логістику як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку.
---	---	--

Джерело: розроблено автором на основі [13]

Дуже важливо в процесі вивчення ситуації в аграрному секторі оцінити міграцію із сільських територій в міста на роботу. За останніми оновленими даними на момент 2021 року кількість прибулих у сільські місцевості Кіровоградської області становить +2585 осіб, в той час кількість вибулих становить -4874 осіб, що характеризує міграційне скорочення на 2289 осіб, що може бути пов'язано з невисоким рівнем заробітної плати, що пропонується на підприємствах, недостатнім розвитком соціальної інфраструктури, обмеженими можливостями для особистісного та професійного зростання, а також психологічними та культурними чинниками [14]. Це також підтверджує кількість звільнених працівників у галузі сільського господарства, що становить 388 осіб у 2021 році, що у 6,4 рази більше, порівняно з 2020 роком (61 особа) [14]. За 2021 рік кількість вільних вакансій у сільському господарстві становило 928 позицій, в той час кількість безробітних 1618 осіб, що є наслідком дефіциту вакансій, що є також однією з причин міграції населення до міських територій [14].

Рівень зайнятості населення можна оцінити через іншу сторону – рівень безробіття. За 2021 рік в Кіровоградській області рівень безробіття у сільському господарстві становив 11919 осіб, що є найбільшим показником порівняно з іншими галузями (наприклад, сфера будівництва – 720 осіб; Оптова та роздрібна

торгівля – 5691 особи; Фінансова та страхова діяльність – 559 осіб; Освіта – 1093 особи; Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 1851 особи) [29].

Отже, просторовий аналіз є важливим інструментом для оцінки розвитку аграрного сектору, оскільки дозволяє виявити територіальні особливості розміщення агропідприємств, концентрацію виробництва, доступність ресурсів та інфраструктури. Це сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень, ефективному плануванню регіонального розвитку і виявленню потенційних зон для інвестицій і підтримки.

3.2 Застосування комплексних методів оцінки соціально-економічного ефекту діяльності агропідприємств (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»)

У сучасних умовах трансформації економіки та зростання ролі сільського господарства як стратегічної галузі, особливого значення набуває комплексна оцінка соціально-економічного результатів діяльності аграрних підприємств. Проведення такого оцінювання є важливим не лише для аналізу рівня економічної ефективності виробництва, а й для глибшого розуміння впливу аграрного сектору на розвиток сільських територій, зайнятість населення та соціальну інфраструктуру (табл. 3.3).

Традиційні підходи, що орієнтуються переважно на фінансові показники (прибутковість, рентабельність, ліквідність), не враховують соціальних аспектів функціонування аграрних підприємств. Однак, саме ці складові є провідними для сталого розвитку сільських громад і регіону загалом.

До основних показників соціальної ефективності належать кількість створених робочих місць — важливий критерій, що вказує на внесок підприємства у зменшення безробіття, стабілізацію зайнятості та запобігання трудовій міграції з сільських територій; рівень заробітної плати — показує якість життя працівників

підприємства і загальний рівень добробуту громад, а також є чинником залучення кваліфікованих кадрів та зменшення плинності персоналу; інвестиції у соціальні проєкти — охоплюють витрати на розвиток місцевої інфраструктури, зокрема ремонт шкіл, дитячих садків, доріг, підтримку медичних закладів, організацію культурних заходів тощо, що підсилює громадське визнання; участь у житті громади — виражається у співпраці з органами місцевого самоврядування, підтримці ініціатив мешканців, реалізації соціально важливих програм, що сприяє формуванню довіри, соціальної відповідальності та сталих відносин між бізнесом і громадою.

Таблиця 3.3 – Комплексна оцінка соціально-економічного ефекту діяльності агропідприємств (на прикладі ТДВ «Олександрійський Райагрохім»)

Показник	Значення	Коментар
Рентабельність активів підприємства, %	-2,74	Вказує на збитковість діяльності товариства
Поточна ліквідність підприємства	1,47	Компанія може вчасно відповідати за своїми зобов'язаннями.
Середня заробітна плата, грн	14500	В межах середньої по сільському господарству
Кількість створених робочих місць	115	Забезпечує роботою село та прилеглі до нього
Інвестиції в соціальні об'єкти, тис.грн	150	Ремонт шкільного закладу в с. Андріївка
Участь у житті громади	Так	Підприємство оплачує ремонт доріг в навколишніх селах

Джерело: розроблено автором самостійно

Таким чином, таблиця демонструє не лише рівень економічної ефективності (через показники рентабельності, ліквідності та заробітної плати), а й соціальний внесок підприємства у розвиток місцевої громади.

Отже, комплексна оцінка соціально-економічного ефекту діяльності підприємств дозволяє бачити не лише їх економічні досягнення, а й їхню роль у підвищенні якості життя населення, розвитку територій та формуванні соціального капіталу. Вона є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, залучення інвестицій і реалізації політики сталого розвитку аграрного сектору.

Однак обмеженість інструментів та відкритих даних для просторового та соціально-економічного аналізу не дозволяє в повному обсязі оцінити відмінності, як на рівні регіонів, так і підприємств. З огляду на це, необхідно розробити інтегровані методи для оцінки соціально-економічного впливу аграрних підприємств, створити єдину базу даних для моніторингу їх діяльності та впливу на регіональний розвиток та запровадити відкритий доступ до геоінформаційних систем задля точнішого просторового аналізу та визначення територіальної диференціації в аграрному секторі.

3.3 Рекомендації щодо підвищення впливу аграрного бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону

На тлі зростаючої ролі аграрного бізнесу в забезпеченні сталого розвитку сільських територій особливої актуальності набуває пошук напрямів посилення його позитивного впливу на соціально-економічні процеси в регіоні. Ефективна діяльність аграрних підприємств здатна не лише забезпечити продовольчу безпеку, а й впливати на зростання рівня зайнятості, розвитку інфраструктури та покращенню якості життя сільського населення.

Розвиток інфраструктури аграрного сектору є ключовим чинником забезпечення економічної стабільності та сталого зростання регіонів. Модернізація логістичної, енергетичної та комунальної інфраструктури сприяє ефективному веденню аграрного бізнесу, зниженню виробничих витрат та покращенню доступу до ринків збуту. Всупереч воєнним викликам, у 2023 році Україна активно залучала інвестиції, зокрема завдяки впровадженню механізмів страхування воєнних ризиків. Це значно спростило процес інвестування та сприяло залученню 2,9 млрд доларів прямих іноземних інвестицій за перші вісім місяців року, що перевершило очікування міжнародних експертів [30].

Окремої уваги заслуговує енергетична інфраструктура. Інвестиції у розвиток електромереж та відновлюваних джерел енергії дозволяє значно скоротити енергетичні витрати фермерів та аграрних підприємств. В Україні активно впроваджуються ініціативи з розвитку вітрової та сонячної енергетики, які здатні забезпечити аграрний сектор доступною та екологічно чистою електроенергією, що сприяє зниженню собівартості виробництва та підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та малих і середніх фермерських господарств.

Необхідною умовою для підтримки аграрного сектору на всіх рівнях є державна підтримка. За допомогою грантових програм та програм вигідного кредитування можлива реалізація масштабних інфраструктурних ініціатив у сільському господарстві. Наприклад, у 2024 році за державною програмою “Доступні кредити 5-7-9” агропідприємці набрали вигідних кредитів на суму 47 млрд.грн. Такі вкладення не лише підвищують продуктивність галузі, а й сприяють створенню нових робочих місць, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток регіонів [31].

З метою подолання регіональних дисбалансів в аграрному секторі необхідно впроваджувати комплексні соціальні програми. Вони повинні включати покращення доступу до освіти, медицини та соціального забезпечення, що забезпечить зростання людського капіталу. Якісна освіта є невід’ємною складовою професійного зростання населення, а оновлення матеріально-технічної бази сільських навчальних закладів, підвищення кваліфікації педагогів та впровадження сучасних навчальних матеріалів значно вплинуть на якість підготовки кадрів. Мотивувати молодь працювати в аграрного секторі можливо шляхом створення спеціалізованих навчальних програм, орієнтовані на реальні потреби галузі.

Економічні стратегії підвищення продуктивності аграрного сектора і його конкурентоспроможності, диверсифікація виробництва і скорочення залежності від вирощування окремих культур та розвиток нових напрямів відіграють ключову роль у зменшенні регіональних диспропорцій, що дає можливість аграріям швидше

адаптуватися до змін і мінімізувати ризики, пов'язані з внутрішніми та зовнішніми викликами.

Особливо необхідним є підтримка малих та середніх фермерських господарств, оскільки вони відіграють важливу роль в аграрному виробництві, забезпечуючи продовольчу безпеку, зайнятість і розвиток сільських територій, їхня підтримка є значущою для зміцнення аграрного сектору України. Наприклад, за даними Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, зареєстровано 31 800 фермерських господарств та 3,9 млн особистих селянських господарств. Фермерські господарства обробляють близько 15% орних земель в Україні і виробляють 8,7% вітчизняної сільськогосподарської продукції [32]. Ефективні стратегії сприяння їхньому розвитку також можуть включати фінансову підтримку, освітні програми, консультаційні послуги та розвиток інфраструктури.

Покращення рівня освіти фермерів є важливим елементом розвитку малих і середніх аграрних господарств, оскільки навчання сприяє підвищенню їхньої продуктивності та ефективності. В Україні впроваджуються навчальні програми, які охоплюють освоєння агрономічних технологій, управлінських навичок та використання сучасного обладнання, а також навчання фермерству з нуля. Прикладом такої програми є ініціатива «Фермерство з нуля», де ветерани війни опановують теоретичні та практичні навички ведення фермерського господарства [33]. Такі програми реалізуються аграрними університетами, фермерськими асоціаціями та державними установами.

Важливу роль у розвитку фермерських господарств відіграє програма «єРобота», яка передбачає грантове фінансування для розвитку переробних підприємств. У 2023 році ці підприємства сплатили понад 1 млрд.грн. податків, що підкреслює їхню значущість у національній економіці. Після старту ініціативи «Новий рівень» грантову підтримку на загальну суму 3,2 млрд.грн. отримали 633 підприємства. За словами заступниці Міністра економіки України Надії Бігун, український бізнес починає активно користуватися зовнішніми джерелами

фінансування та державними механізмами підтримки, що відповідає європейським практикам [34].

Грантові програми не лише активізують підприємницьку діяльність, а й стимулюють економічне зростання, створюючи нові робочі місця та підтримуючи виробництво з доданою вартістю. Переважну кількість заявок на участь у грантових програмах подають юридичні особи (77%), тоді як фізичні особи-підприємці 17% і 5% - фізичні особи. Найчастіше кошти спрямовуються на закупівлю обладнання (78%), його введення в експлуатацію (12%) та доставку (9%). Такий підхід є ефективним, адже кожна інвестована гривня генерує близько 20 гривень виробітку, що свідчить про високу рентабельність таких інвестицій [34].

Однією із ефективних стратегій підтримки аграрних підприємств малого та середнього рівня є консультаційні послуги. Наприклад, фермери можуть отримувати експертні поради щодо вибору культур, технологій обробітку ґрунту, маркетингових стратегій і методів управління. Такі послуги надають фахівці аграрних університетів, науково-дослідних установ та приватні консультанти. Отримання професійних рекомендацій допомагає фермерам приймати зважені рішення та підвищувати ефективність своєї діяльності.

Розвиток інфраструктури має визначальну роль для стабільного функціонування малих і середніх фермерських господарств. Інвестиції в дорожню мережу, складські приміщення, зрошувальні системи та інші об'єкти сприяють покращенню умов для агробізнесу. Зокрема, оновлення транспортної інфраструктури дозволяє зменшити витрати на логістику і спрощує доступ до ринків збуту. Окрім цього, одним із перспективних напрямів є створення фермерських кооперативів, що забезпечують спільне використання аграріями ресурсів, техніки та ефективніше реалізовувати продукцію.

Отже, підтримка малих та середніх фермерських господарств і великих підприємств відіграє ключову роль у розвитку аграрного сектору України. Державні програми, освітні ініціативи, консультаційні послуги та інвестиції в інфраструктуру сприяють сталому розвитку аграрного сектору. Забезпечення доступу до фінансування та участь у програмах підтримки допомагають аграріям долати

виклики й зменшувати регіональні диспропорції. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України стратегії подолання регіональних диспропорцій мають стати невід’ємною частиною державної політики. Це вимагає комплексного підходу, тісної взаємодії всіх зацікавлених сторін та активної участі громадянського суспільства у створенні та реалізації відповідних програм. Лише за таких умов можливо усунути наявні нерівності та зміцнити економічну безпеку країни.

ВИСНОВКИ

У ході виконання даної дипломної роботи було проведено комплексне дослідження аналітичних інструментів для оцінки ролі аграрних підприємств у регіональному розвитку.

У роботі було обґрунтовано значення аграрного сектору для розвитку економіки регіонів на прикладі Кіровоградської області. Було з'ясовано, що аграрні підприємства виконують не тільки функцію виробництва сільськогосподарської продукції, а й сприяють розвитку інфраструктури, створенню робочих місць та впливають на соціальне життя місцевого населення. Аналіз наукових підходів оцінки впливу аграрного сектору на регіональний розвиток продемонстрував різноманітність методологій – від класичного до програмно-цільового підходу, кожен з яких дозволяє розглянути галузь з різних сторін. Оцінка впливу аграрного сектору на регіональний розвиток вимагає застосування економічної аналітики, оскільки вона дозволяє кількісно оцінити його поточний стан, ефективність його діяльності та сформулювати стратегії покращення соціально-економічної ситуації аграрного сектору та регіону в цілому.

Також було проведено детальний аналіз сучасних методів та моделей, що застосовуються для оцінки діяльності аграрного сектору, і їх практична реалізація на реальних статистичних даних. В роботі були застосовані регресійний аналіз, SWOT-аналіз, порівняльний та просторовий аналіз, метод Benchmarking (конкурентний аналіз), аналіз статистичних даних, фінансово-економічний аналіз та соціально-економічний аналіз. Виявлено, що існуючі методи та моделі є ефективними для використання, проте деякі з них потребують удосконалення, зокрема просторовий метод, через обмеженість інструментів та відкритих статистичних даних для його використання.

Визначено, що аграрні підприємства Кіровоградщини відіграють ключову роль у структурі регіонального господарства, зокрема у формуванні валового

регіонального продукту. Вони забезпечують робочі місця, активно залучають інвестиції та впливають на соціально-економічний розвиток територій.

Оцінка динаміки діяльності аграрного підприємства ТДВ «Олександрійський Райагрохім» підтвердила, що нарощування виробництва, оптимізація витрат та забезпечення власними коштами позитивно впливає на фінансове становище компанії, показники рентабельності та його здатність впливати на соціально-економічне становище прилеглих територій.

Підтверджено, що соціальний ефект аграрних підприємств проявляється через створення робочих місць у сільській місцевості, збільшення доходів населення, розвиток інфраструктури та участі в житті громади – реалізації соціально важливих програм, що сприяє формуванню довіри, соціальної відповідальності та сталих відносин між бізнесом і громадою.

Просторовий аналіз дозволив виявити рівномірність розвитку аграрних підприємств на території Кіровоградської області, із концентрацією в центральній частині регіону, що обумовлено певними природними та інфраструктурними перевагами. Також було виділені природні, загальні та унікальні конкурентні переваги регіону для глибшого розуміння потенціалу та перспектив розвитку аграрної галузі Кіровоградщини.

Окрім цього було помічено відсутність єдиної методології для оцінки соціально-економічного ефекту аграрного сектору, що ускладнює точний аналіз його впливу на регіональний розвиток.

З огляду на це, було розроблено декілька пропозицій для подолання цих проблем:

- Розробка інтегрованих методик для оцінки соціально-економічного впливу аграрних підприємств, що враховують як економічні, так і соціальні аспекти;
- Створення єдиної бази даних для моніторингу діяльності аграрних підприємств і їхнього впливу на регіональний розвиток, що дозволить зібрати необхідну інформацію для подальших досліджень;

- Використання системи геоінформаційних систем (ГІС) для більш точного просторового аналізу та визначення територіальної диференціації в аграрному секторі.

Виходячи з отриманих результатів, були сформульовані наступні рекомендації для підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств та їхнього впливу на соціально-економічний розвиток регіонів:

- Підвищення рівня інвестицій у технологічне оснащення аграрних підприємств для зміцнення їх конкурентних позицій;
- Оновлення логістичної, енергетичної та комунальної інфраструктури;
- Активне використання державних та міжнародних ініціатив грантового та кредитного фінансування для стимулювання створення нових та підтримки існуючих малих та середніх підприємств;
- Активізація співпраці між аграрними підприємствами та державними органами для розробки і впровадження програм покращення соціально-економічного життя громад;

Запропоновані в рамках даної роботи рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності діяльності аграрного сектору та посиленню його ролі в розвитку регіонів, а також дозволить забезпечити сталий економічний розвиток сільських місцевостей та підвищення рівня життя населення.

На основі проведеної роботи доходжу висновку, що аграрні підприємства, зокрема на Кіровоградщині, відіграють ключову роль у формуванні валової доданої вартості, створенні робочих місць і розвитку інфраструктури сільських територій. Саме тому їхній соціально-економічний вплив доцільно оцінювати не лише на основі фінансових показників, а й на основі багатокомпонентного аналітичного інструментарію, що враховує соціальні та просторові аспекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економіка АПК: науково-виробничий журнал / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». Том 31, № 6; Київ – 2024. – 81 с.
2. Г. В. Возняк Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа. Regional esopomtu: наук.-пр. журн. / Нац. акад. наук України, Ін-т регіонал. дослідж. ім. М. І. Долішнього НАН України. – Львів: [б. в.], 2015. Вип. 3. С. 34-43.
3. Солоп А. П. АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2024. № 20. С. 147–158.
4. Макроекономіка: Курс лекцій: Навчальний посібник для дистанційного навчання / За ред. В. В. Кириленка. – Тернопіль: „Економічна думка”, 2008. – 250 с.
5. Пехник А.В. Теорія інститутів та інституціональних змін Дугласа Норта в рамках формування ефективних політико-економічних систем / А. В. Пехник // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 213-216.
6. Теорія полюсів зростання – Вікіпедія. URL: <https://surl.lt/iissry> (дата звернення: 10.03.2025).
7. Ліщинський І. «Перезапуск» концепції полюсів зростання. Diss. Тернопіль, ТНЕУ, 2017. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23048/1/40-43.pdf> (дата звернення: 11.03.2025).
8. Лопатинський Ю. М. Інституціональна методологія аграрних трансформуваль / Ю. М. Лопатинський// Економічна теорія. – 2004. – жовтень-грудень (№4). – С.39-52.

9. Storonyanska I. Z., Benovska L. Y. New regional policy of Ukraine: tools and directions of response in the context of modern challenges. *Regional Economy*. 2023. № 1(107). С. 5–13.
10. Строченко Н. І., Ковальова О. М. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ЗМІЦНЕННЯ. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2024. № 19. С. 114–121.
11. Бенчмаркінг – Вікіпедія. URL: <https://surli.cc/soqipr> (дата звернення: 13.03.2025).
12. Стратегія розвитку Кіровоградської області на 2021-2027 роки. URL: https://ekonomika.kr-admin.gov.ua/files/2025/projectdoc/Strategia_03_03_2025.pdf (дата звернення: 20.03.2025).
13. Головне управління статистики Кіровоградської області. URL: <https://www.kr.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2025).
14. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.03.2025).
15. Офіційний сайт агрохолдингу «Агровіста». URL: <https://agrovista.com.ua/> (дата звернення: 26.03.2025).
16. ТДВ «Олександрійський Райагрохім» - Фінансова звітність за 2021-2024 роки. URL: <https://tdvorah.uafin.net/documents/finance> (дата звернення: 16.03.2025).
17. ТОВ «Украгроком» - Фінансова звітність за 2021-2022 роки. URL: <https://ukragrocom.uafin.net/documents/finance> (дата звернення: 27.03.2025).
18. ТОВ «Прогрес» - Фінансова звітність за 2021-2022 роки. URL: <https://progres.uafin.net/documents/finance> (дата звернення: 28.03.2025).
19. Гагалюк Т. ФІНАНСУВАННЯ СТІЙКОСТІ І ВІДБУДОВИ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМИ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ ТА АГЕНЦІЯМИ РОЗВИТКУ. 2024. URL: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/APD_Taras_Gagalyuk_UA_01.pdf (дата звернення: 29.03.2025).

20. Аналітична мапа сільського господарства України 2021-2024 рр. EOS Data Analytics. URL: <https://eos.com/uk/harvesting-hope-standing-with-ukraine/> (дата звернення: 31.03.2025).
21. Інфографічний довідник Агробізнес України 2023/24. URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2024.pdf (дата звернення: 01.04.2025).
22. У ЗСУ служать близько 200 тисяч аграріїв: в агросекторі відчувається брак кадрів. Landlord. URL: <https://landlord.ua/news/u-zsu-sluzhat-blyzko-200-tysyach-agrariyiv-v-agrosetori-vidchuvayetsya-brak-kadriv/> (дата звернення: 01.04.2025).
23. Ланченко Є. О. Організація оплати праці в сільськогосподарських підприємствах. Економіка та управління АПК. 2023. № 2. С. 96–110. URL: https://economyenag.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/lanchenko_2_2023-96-110.pdf (дата звернення: 02.04.2025).
24. Жураковська, Л. А. Пріоритетні напрями розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень, грудень (2018), с. 8-16. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Zapiska-Agroryinok-ZHurakovska-22.12-APU-910cc.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).
25. Елеватори України – повний каталог на мапі. Тріпольє - каталог фермерів і зернотрейдерів. URL: <https://tripoli.land/ua/elevators> (дата звернення: 03.04.2025).
26. Дія.Бізнес. Дія.Бізнес Старт. URL: <https://business.diia.gov.ua/news/dostupni-kredyty-5-7-9-448-mlrd-hrn-otrymaly-ahraryi-z-pochatku-2024-roku> (дата звернення: 03.04.2025).
27. Статистика сільського господарства України від AgroStats. Статистика сільського господарства України від AgroStats. URL: <https://agrostats.uhmi.org.ua/> (дата звернення: 15.04.2025).
28. Агрофірми Кіровоградської області - повний довідник підприємств. Тріпольє – каталог фермерів і зернотрейдерів. URL:

<https://tripoli.land/ua/baza/agrofirmy/kirovogradskaya> (дата звернення: 15.04.2025).

29. Аналітична та статистична інформація / Кіровоградський обласний центр зайнятості. URL: <https://kid.dcz.gov.ua/analitics/65> (дата звернення: 17.04.2025).

30. У 2023 році Україна направила інфраструктуру страхування воєнних ризиків, — підсумки року у сфері залучення інвестицій від Юлії Свириденко. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2023-rotsi-ukraina-napratsiuvala-infrastrukturu-strakhuvannia-voiennykh-ryzykiv-pidsumky-roku-u-sferi-zaluchennia-investytsii-vid-iulii-svyrydenko> (дата звернення: 17.04.2025).

31. Державна та міжнародна підтримка агробізнесу під час війни. Міжнародна аудиторська компанія BDO. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/wartime-state-support-for-agribusiness> (дата звернення: 18.04.2025).

32. Українське сільське господарство у воєнний час / Transnational Institute. URL: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk> (дата звернення: 20.05.2025).

33. Дія.Бізнес. Навчальна програма для ветеранів із фермерства та підприємництва в агросекторі. URL: <https://business.diia.gov.ua/news/navchalna-prohrama-dlia-veteraniv-iz-fermerstva-ta-pidpriemnytstva-v-ahrosektori> (дата звернення: 21.04.2025).

34. Переробні підприємства, які отримали грант від держави на розвиток, сплатили у 2023 році понад 1 мільярд гривень податків. Міністерство економіки України. URL: <https://surl.li/pinhkx> (дата звернення: 22.04.2025)